

**OKVIR POLITIKE PRESELJENJA
(RPF)**

za

Projekat poboljšanja kvalitete zraka

u

Bosni i Hercegovini

Februar 2023.

Sadržaj

1	SAŽETAK	7
2	UVOD.....	8
2.1	Kratak opis Projekta.....	8
2.1.1	Ciljevi.....	8
2.1.2	Komponente	8
2.1.3	Aranžmani za implementaciju za cijeli Projekt	9
2.1.4	Dinamika i budžet za cijeli Projekat.....	10
2.2	Opseg i svrha Okvira politike preseljenje	10
2.3	Potencijal za sticanje zemljišta/preseljenje i postupak provjere.....	10
3	ZAHTJEVI SVJETSKE BANKE.....	12
4	PRAVNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI.....	14
4.1	Ustav BiH	14
4.2	Pravni okvir u FBiH.....	14
4.2.1	Zakon o eksproprijaciji FBiH	14
4.2.2	Drugo povezano zakonodavstvo FBiH	16
4.3	Razlike i rješenja.....	17
5	KLJUČNI PRINCIPI I OBAVEZE VEZANI ZA STICANJE ZEMLJIŠTA / PRESELJENJE	20
6	NAKNADE I PRAVA	23
7	COMPENSATION FOR DIFFERENT CATEGORIES OF ASSETS	26
8	INSTRUMENTI PRESELJENJA	29
8.1	Socijalna analiza potprojekata za utjecaje sticanja zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilnog preseljenja 29	
8.2	Planovi preseljenja	29
8.3	Revizija preseljenja.....	30
8.4	Okvir procesa.....	30
9	OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA I JAVNE KONSULTACIJE	32
9.1	Javna konsultacija o ovom RPF-u.....	32
10	MEHANIZAM ZA ŽALBE.....	33
10.1	Podnošenje žalbi	33
10.2	Vođenje postupka žalbi.....	34
10.3	Izvištavanje o žalbama i povratne informacije korisnicima.....	34
10.4	Dnevnik žalbi.....	34
10.5	Kanali za prijem žalbi	35
10.6	Praćenje i izvištavanje o žalbama	35
10.7	WB Grievance Redress System	36
11	IMPLEMENTACIJA RP-ova.....	37
11.1	Odgovornosti vezane za implementaciju	37
11.2	Troškovi.....	37
11.3	Praćenje i izvištavanje.....	37
PRILOG 1	39

PRILOG 2	42
PRILOG 3	43
PRILOG 4	44

Skraćenice

AQIP	Projekat poboljšanja kvalitete zraka (<i>engl. Air Quality Improvement Project</i>)
BiH	Bosna i Hercegovina
COŽ	Centralni odbor za žalbe
ESMF	Okvir za okolišno i društveno upravljanje (<i>engl. Environmental and Social Management Framework</i>)
ESS	Okolišni i društveni standardi Svjetske banke (<i>engl. Environmental and Social Standards</i>)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FHMZ	Federalni hidrometeorološki zavod
FMOiT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FZO	Fond za zaštitu okoliša
KS	Kanton Sarajevo
LMP	Procedure za upravljanje radnom snagom (<i>engl. Labor Management Procedures</i>)
MŽ	Mehanizam za žalbe
OŽ	Odbor za žalbe
PIU	Jedinica za implementaciju projekta (<i>engl. Project Implementation Unit</i>)
PMU	Jedinica za upravljanje projektom (<i>engl. Project Management Unit</i>)
RP	Plan preseljenja (<i>engl. Resettlement Plan</i>)
RPF	Okvir politike preseljenja (<i>engl. Resettlement Policy Framework</i>)
SIZ/SU	Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje / Seksualno uznemiravanje
SB	Svjetska banka
SZP	Strane zahvaćene projektom
TIU	Tehnička jedinica za implementaciju (<i>engl. Technical Implementation Unit</i>)

Lista definicija pojmova korištenih u ovom dokumentu

Popisno ispitivanje i polazna socio-ekonomska studija	<p>Popisom se utvrđuju zahvaćene osobe, a on uključuje odgovarajuće demografske (dob, spol, veličina porodice, rođenja i smrti) i povezane socijalne i ekonomske informacije (etnička pripadnost, zdravlje, obrazovanje, zanimanje, izvori dohotka, obrasci egzistencije, proizvodni kapacitet itd.). Popis pomaže u utvrđivanju prihvatljivosti zahvaćenih osoba. Uključuje poduzimanje inventure i vrednovanja imovine, kao i utvrđivanje, dokumentiranje i obznajivanje prava onih koji su zahvaćeni.</p> <p>Sakupljene informacije u vezi sa popisom su osnovica koja služi kao referentna tačka na osnovu koje se mogu mjeriti ponovna uspostava dohotka i rezultati drugih rehabilitacijskih napora.</p>
Granični datum	Datum nakon kojeg bilo ko ko se doseli u projektno područje više nema pravo na naknadu i/ili pomoć. Namijenjen je pomaganju u sprečavanju prisvajanja od strane oportunističkih naseljenika.
Ekonomsko raseljavanje	Gubitak imovine ili pristupa imovini koji utiče na egzistencije ili ostvarivanje dohotka kao rezultat projekta. Ljudi ili preduzeća mogu biti ekonomski raseljeni sa ili bez doživljavanja fizičkog raseljavanja.
Pravo	Naknada i pomoć koju zahvaćeni ljudi imaju pravo dobiti u toku preseljenja. Prava se definiraju za svaki pojedinačni projekt, te se nabrajaju u vidu Matrice prava, tj. tabele koje sadrže informacije o tome ko ima pravo na koju vrstu naknade i/ili pomoći.
Sticanje zemljišta	Odnosi se na sve metode pribavljanja zemljišta u svrhe projekta, koje mogu uključivati izravnu kupovinu, eksproprijaciju nekretnine i sticanje prava pristupa, kao što su služnosti ili prava puta. Sticanje zemljišta može također uključivati: (a) sticanje nezaузetog ili neiskorištenog zemljišta bez obzira na to oslanja li se zemljoposjednik na takvo zemljište u svrhe dohotka ili egzistencije; (b) oduzimanje javnog zemljišta koje koriste ili koje su zauzeli pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaji projekta koji rezultiraju potapanjem zemljišta ili na drugi način činjenjem zemljišta neupotrebljivim ili nepristupačnim. "Zemljište" uključuje sve što raste na zemljištu ili što je trajno povezano sa zemljištem, kao što su usjevi, zgrade i druga poboljšanja, kao i pripadajuća vodna tijela.
Egzistencija	Odnosi se na cijeli spektar sredstava koja pojedinci, porodice i zajednice koriste kako bi zaradili za život, kao što su dohodak zasnovan na plaćama, poljoprivreda, ribarstvo, ispaša, druge egzistencije zasnovane na prirodnim resursima, sitna trgovina i trampa.
Tržišna vrijednost	Vrijednost izračunata na osnovu cijena nekretnina u području u kojem se stiče određena nekretnina, koja se može postići na tržištu, ovisno o ponudi i potražnji u momentu određivanja cijene.
Naknada za selidbu	Novčana naknada za troškove koji su direktno povezani sa premještanjem/selidbom domaćinstva ili djelatnosti.
Fizičko raseljavanje	Gubitak kuće/stana, nastambe ili skloništa kao rezultat sticanja zemljišta povezanog s projektom koje zahtijeva preseljenje zahvaćene osobe na drugu lokaciju.
Strane zahvaćeni projektom (SZP)	Svaka osoba koja, kao rezultat sticanja zemljišta koje zahtijeva gubi pravo vlasništva, korištenja ili inače ostvarivanja koristi od izgrađenog objekta, zemljišta, godišnjih ili višegodišnjih usjeva i stabala ili neke druge dugotrajne ili pokretne imovine, u cijelosti ili djelimično, trajno ili privremeno.
Trošak zamjene	<p>Definiran kao metoda vrednovanja koja rezultira naknadom koja je dovoljna za zamjenu imovine, plus neophodni transakcijski troškovi koji su povezani sa zamjenom imovine. U slučajevima kada funkcionirajuća tržišta postoje, trošak zamjene je tržišna vrijednost koja je utvrđena nezavisnim i stručnim vrednovanjem nekretnine, plus transakcijski troškovi. U slučajevima kada funkcionirajuća tržišta ne postoje, trošak zamjene može se odrediti na alternativne načine, kao što su izračun proizvodne vrijednosti zemljišta ili proizvodne imovine, ili neamortizirane vrijednosti zamjenskog materijala i radne snage za građenje objekata ili druge dugotrajne imovine, plus transakcijski troškovi. U svim slučajevima u kojima fizičko raseljavanje rezultira gubitkom skloništa, trošak zamjene mora biti barem dovoljan da omogući kupovinu ili građenje smještaja koji zadovoljava prihvatljive minimalne standarde zajednice za kvalitet i sigurnost.</p> <p>Metoda vrednovanja za određivanje troška zamjene treba se dokumentirati i uključiti u odgovarajuće planske dokumente za preseljenje. Transakcijski troškovi uključuju administrativne takse, takse za uknjižbu ili pravo vlasništva, opravdane troškove selidbe i sve slične troškove nametnute zahvaćenim osobama. Radi osiguravanja naknade po trošku zamjene, planirane stope naknade mogu zahtijevati ažuriranje u projektnim područjima gdje je inflacija visoka ili je vremensko razdoblje između izračuna stopa naknade i isplate naknade opsežno.</p>
Ograničenja korištenja zemljišta	Odnosi se na ograničenja ili zabrane vezane za korištenje poljoprivrednog, stambenog, komercijalnog ili drugog zemljišta koje se direktno uvode i stupaju na snagu kao dio projekta. Mogu uključivati ograničenja vezana za pristup zakonom proglašenim parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja vezana za pristup drugim zajedničkim nepokretnim resursima, ograničenja vezana za korištenje zemljišta u okviru komunalnih služnosti ili sigurnosnih područja.
Okvir politike preseljenja (RPF)	Dokument koji se izrađuje kada tačna priroda ili obim sticanja zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta povezanih s projektom s potencijalom da prouzrokuju fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje nisu poznati zbog faze

	<p>razvoja projekta. Svrha okvira je pojasniti načela preseljenja, organizacijske aranžmane i kriterije za dizajn koji se primjenjuju na podprojekte koji se pripremaju.</p> <p>Nakon definiranja potprojekata i pojedinačnih projektnih komponenti i nakon što neophodne informacije postanu dostupne, okvir se proširuje u poseban plan koji je srazmjern potencijalnim rizicima i uticajima (vidi stavku Plan preseljenja u nastavku).</p>
Plan preseljenja (RP)	<p>Dokument u kojem klijent navodi procedure kojih će se pridržavati i mjere koje će poduzimati radi ublažavanja štetnih učinaka, nadoknade gubitaka i obezbjeđenja razvojnih koristi osobama i zajednicama zahvaćenih investicijskim projektom.</p> <p>Planovi preseljenja izrađuju se za svaki projekt koji rezultira ekonomskim ili fizičkim raseljavanjem. Opseg i nivo detaljnosti plana razlikuju se s obimom raseljavanja i složenošću potrebnih mjera za ublažavanje štetnih uticaja.</p>
Sklopljene nagodbe	<p>Odnosi se na situacije kada Zajmoprimac treba da stekne određeno zemljište ili da ograniči njegovo korištenje u svrhe projekta, ali umjesto da to učini kroz postupak eksproprijacije, Zajmoprimac prvo pokušava sklopiti uzajamno prihvatljivu nagodbu sa vlasnikom/korisnikom zemljišta. Kao što je objašnjeno u fusnoti 8, u mnogim slučajevima obje strane bi mogle ustanoviti da je korisno sklopiti nagodbu radi izbjegavanja odugovlačenja i transakcijskih troškova povezanih sa punim sudskim ili upravnim postupkom eksproprijacije ili prisilnog sticanja. Zapravo, mnogi domaći zakoni zahtijevaju od vlada da prvo istraže ovaj konsenzualniji pristup.</p>
Zaštita posjeda	<p>Znači da su preseljeni pojedinci ili zajednice preseljeni na lokaciju koju mogu legalno zauzeti, gdje su zaštićeni od rizika od deložacije i gdje su prava posjeda koja su im data društveno i kulturološki prikladna. Ni u kom slučaju se preseljenim osobama neće dati prava posjeda koja su zapravo slabija od prava koja su imale na zemljište ili imovinu sa koje su raseljene.</p>
Ugrožene osobe/ grupe	<p>Ugrožene osobe su osobe na koje zbog spola, etničke pripadnosti, dobi, fizičkog ili mentalnog invaliditeta, ekonomski nepovoljnog položaja ili socijalnog statusa preseljenje može imati nepovoljniji učinak nego na druge osobe, kao i koje mogu biti ograničene u svojoj sposobnosti da potražuju ili iskoriste pomoć za preseljenje i povezane razvojne koristi.</p> <p>Grupe ili osobe koje mogu biti naročito ugrožene uključuju, ali bez ograničavanja na:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ siromašne ▪ osobe s invaliditetom ▪ izbjeglice i interno raseljene osobe ▪ djecu, žene, starije ili bolesne osobe ▪ domaćinstva čije glave su djeca ili žene ▪ domaćinstva koja nemaju ili imaju veoma ograničene resurse ▪ etničke manjine (kao što su Romi ili drugi) ▪ osobe bez zemljišta ili prava korištenja u skladu sa domaćim zakonodavstvom

1 SAŽETAK

Podrška Svjetske banke (SB) Bosni i Hercegovini (BiH) kroz Projekat poboljšanja kvalitete zraka (AQIP) ima za cilj smanjiti emisije zagađujućih materijala i stakleničkih plinova iz sektora stambenog grijanja i saobraćaja kroz jačanje upravljanja kvalitetom zraka i ulaganja u odabranim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine.

Projekt je osmišljen kako bi postigao svoje ciljeve kroz četiri komponente:

- 1) Komponenta 1: Jačanje monitoringa i upravljanja kvalitetom zraka;
- 2) Komponenta 2: Razvoj održivog grijanja i energetske efikasnosti u individualnim objektima stanovanja;
- 3) Komponenta 3: Podrška tranziciji na nisko-emisioni prevoz;
- 4) Komponenta 4. Podrška implementaciji Projekta.

Predložene Projektne aktivnosti, zbog naravi i opsega građevinskih radova, naročito u okviru pod-komponente 1b i 3a Projekta, mogu imati utjecaje na raseljavanje. U ovoj fazi planiranja Projekta, nemoguće je procijeniti vjerovatnu narav ili jačinu utjecaja povezanih s Projektom; prema tome, ovaj Okvir politike za preseljenje (RPF) izrađen je radi pojašnjenja načela preseljenja, organizacijskih aranžmana i kriterija za dizajn koji se primjenjuju na potprojekte, kao i radi ublažavanja potencijalnih utjecaja na preseljenje. Izrađen je u skladu sa pozitivnim pravnim sistemom, zakonima i procedurama u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i u skladu sa zahtjevima SB-a i dobrim međunarodnim praksama. Ovaj RPF obezbjeđuje okvir za pojedinačne Planove preseljenja (RP) koji će se izraditi nakon što specifične lokacije i utjecaji postanu poznati za sve potprojekte koji podrazumijevaju preseljenje.

Ovaj RPF obuhvata sljedeće elemente:

- kratak opis projekta, opseg ovog RPF-a i potencijal za sticanje zemljišta/preseljenje – 2. poglavlje;
- pregled zahtjeva SB-a u vezi sa sticanjem zemljišta/preseljenjem – 3. poglavlje;
- detaljno objašnjenje pravnog okvira u FBiH, sa analizom razlika između tog okvira i zahtjeva SB-a – 4. poglavlje;
- načela i ciljeve kojima se rukovode priprema i implementacija preseljenja – 5. poglavlje;
- naknadu i prava za ljude zahvaćene projektom – 6. i 7. poglavlje;
- instrumente preseljenja – 8. poglavlje;
- zahtjevi za objavljivanje informacija i javne konsultacije – 9. poglavlje;
- opis mehanizama za žalbe – 10. poglavlje;
- aranžmani za implementaciju Planova preseljenja koji će se izraditi – 11. poglavlje.

2 UVOD

2.1 Kratak opis Projekta

2.1.1 Ciljevi

Razvojni cilj AQIP-a je smanjiti emisije zagađujućih materijala i stakleničkih plinova iz sektora stambenog grijanja i saobraćaja kroz jačanje upravljanja kvalitetom zraka i ulaganja u odabranim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine.

2.1.2 Komponente

Projekt će se fokusirati na Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH), odnosno na četiri kantona: Kanton Sarajevo, Tuzlanski, Zeničko-dobojski i Hercegovačko-neretvanski kanton.

Projekt je osmišljen kako bi postigao svoje ciljeve kroz četiri komponente.

Komponenta 1: Jačanje monitoringa i upravljanja kvalitetom zraka, s ciljem da se pomogne u daljnjem razvoju i jačanju upravljanja kvalitetom zraka na različitim nivoima unutar FBiH. Komponenta će se fokusirati na dva područja:

- i) **Jačanje Centra za kvalitetu zraka u Kantonu Sarajevo**, u njegovoj ulozi i da djeluje kao pilot za sve ostale kantone koji bi mogli imati koristi od snažne strukture upravljanja kvalitetom zraka unutar svojih struktura vlasti. To uključuje sljedeće: (i) poboljšanja u organizacijskoj strukturi i izgradnji kapaciteta Centra, (ii) unaprijeđenu mrežu monitoringa kombinacijom učinkovitijih praksi i dopunjavanjem mreže samostalnim analizatorima, (iii) unaprijeđeno prikupljanje podataka, pohranu i upravljanje, (iv) izradu modeliranja, istraživanja i baza podataka unutar međusobno povezane i iskoristive platforme, i (v) podrška razmjeni znanja i saradnji među svim akterima.
- ii) **Unapređenje mreže za monitoring kvalitete zraka na nivou kantona i FBiH**

Aktivnosti na nivou FBiH bit će usmjerene na pružanje podrške Federalnom hidrometeorološkom zavodu (FHMZ) kao centralnoj instituciji u oblasti monitoringa kvalitete zraka u FBiH, sa sljedećim aktivnostima:

- IT podrška sistemu monitoringa unutar FBiH;
- Nabavka i postavljanje opreme;
- Jačanje uloge FHMZ u koordiniranju aktivnosti između različitih kantonalnih centara za kvalitetu zraka i drugih zainteresiranih strana, prvenstveno FMOiT i FZO FBiH.

Aktivnosti na nivou kantona će biti usmjerene na pružanje podrške odabranim kantonima, sa sljedećim aktivnostima:

- Uspostava Centra ili Jedinice za upravljanje kvalitetom zraka unutar kantonalnih ministarstava okoliša i, gdje je potrebno, podrška u pripremi Planova upravljanja kvalitetom zraka;
- Optimizacija i priprema plana monitoringa. Na osnovu plana, nabavit će se dodatne stanice ili analizatori pojedinačnih zagađujućih tvari. Osim toga, uspostaviti će se platforme za prikupljanje, pohranjivanje i dijeljenje informacija i podataka koje bi olakšale razmjenu između kantonalne i federalne mreže.
- Komunikacija i razmjena znanja, pri čemu će ulogu koordinacije razmjene znanja vršiti FMOiT;
- O snažena koordinacijska uloga za realizaciju mjera poboljšanja kvalitete zraka, uključujući podršku jačanju inspekcija i nadzora na terenu.

Komponenta 2: Razvoj održivog grijanja i energetske efikasnosti u individualnim objektima stanovanja.

Ova će komponenta finansirati parcijalne grantove za ulaganja u održivo grijanje (npr. zamjena zagađujućih i neučinkovitih peći i kotlova na ogrjevno drvo i ugalj modernim rješenjima grijanja) i energetske efikasnosti (npr. zamjena prozora i vrata, izolacija zidova) u stambenom sektoru, s fokusom na individualne stambene objekte koje se uglavnom oslanjaju na čvrsta goriva za grijanje. Projekt će se fokusirati na četiri kantona u FBiH koji su pokazali interes za učešće u programu, a to su Kanton Sarajevo, Tuzlanski, Zeničko-dobojski i Hercegovačko-neretvanski kanton.

Ova komponenta uključuje sljedeće aktivnosti:

- Izrada Priručnika za operativni rad i dodjelu grantova;
- Priprema i raspisivanje javnog poziva za pred-selekciju izvođača radova zainteresiranih za učešće u programu koji će realizirati ulaganja u održivo grijanje i energetska efikasnost;
- Priprema i raspisivanje javnog poziva za odabir domaćinstava koji će biti korisnici grantova za ulaganja u održivo grijanje i/ili energetska efikasnost;
- Provođenje komunikacijskih kampanja za podizanje svijesti o Projektu;
- Evaluacija aplikacija domaćinstava i odabir korisnika grantova za održivo grijanje i energetska efikasnost;
- Upravljanje ugovorima s izvođačima i sporazumima s odabranim domaćinstvima.

Komponenta 3: Podrška tranziciji na nisko-emisioni prevoz. Ova komponenta će se fokusirati na rješavanje prioritarnih programa zelene i urbane nisko-emisiona mobilnosti u Kantonu Sarajevo, kao što je navedeno u Planu održive urbane mobilnosti (POUM) koji podržava poboljšanje kvalitete zraka, kroz sljedeće pod-komponente:

- i) **Pod-komponenta 3a: Unapređenje biciklističke infrastrukture i objekata** sa sljedećim aktivnostima: (i) projektiranje biciklističke infrastrukture i građevinskih radova, (ii) projektiranje, nabavka i postavljanje biciklističkih parkirališta i natkrivenih stanica, (iii) edukativni i poticajni programi, i (iv) jačanje kapaciteta za zainteresirane strane iz domena javne uprave (općinski, gradski i kantonalni nivo).
- ii) **Pod-komponenta 3b: Razvoj pristupa za provedbu nisko-emisionih mjera** sa sljedećim aktivnostima: (i) nabava i postavljanje opreme za monitoring emisija iz vozila i informacione opreme, (ii) javne edukacione i informativne kampanje, i (iii) razvoj faznog plana implementacije i implementacija pokaznog nisko-emisionog projekta u centru grada.
- iii) **Pod-komponenta 3c: Osiguravanje nisko-emisionih vozila javnog prevoza i poboljšanje upravljanja voznim parkom autobusa** sa sljedećim aktivnostima: (i) zamjena dijela starog voznog parka javnog prevoza koji jako zagađuje okoliš sa nisko-emisionim vozilima i (ii) tehnička pomoć za poboljšanje postojećeg planiranja i praksi upravljanja voznim parkom.

Komponenta 4. Podrška implementaciji Projekta, uključuje aktivnosti povezane s implementacijom projekta, kao što su: (i) zapošljavanje osoblja PMU, PIU i PIT (voditelj projekta, tehnički stručnjaci, stručnjaci za okoliš i socijalna pitanja, stručnjaci za baze podataka, stručnjaci za monitoring i evaluaciju, pravni stručnjaci, itd.), (ii) jačanje kapaciteta, (iii) komunikacija i kampanje podizanja svijesti, i (iv) operativni troškovi (oprema, logistika, itd.).

2.1.3 Aranžmani za implementaciju za cijeli Projekt

Opću koordinaciju i realizaciju Projekta obavljat će Jedinica za upravljanje projektom (PMU) smještena pri Federalnom ministarstvu okoliša i turizma (FMOiT), koja će također pružati fiducijarne usluge na nivou projekta. Uspostavit će se PMU koji će se osigurati potrebnu upravljačku i tehničku ekspertizu za podršku implementaciji projekta.

Detaljni aranžmani realizacije razlikovat će se ovisno o komponentama:

Komponenta 1 će financirati niz intervencija kako na nivou FBiH tako i na nivou kantona. Aktivnostima na federalnom nivou će upravljati PMU uključujući podršku Federalnom hidrometeorološkom zavodu u kojem će biti uspostavljena Tehnička jedinica za implementaciju (TIU) za ovu komponentu Projekta. Aktivnosti na kantonalnom nivou provodit će se kroz kantonalne TIU-e, gdje će ministarstva nadležna za okoliš biti nosilac aktivnosti, ali će uključivati i predstavnike ostalih kantonalnih ministarstava. Kantonalni TIU-i će provoditi sve aktivnosti realizacije projekta povezane s ovom komponentom, uključujući donošenje odluka i obezbjeđivanje tehničkih informacija, s izuzetkom fiducijarnih funkcija koje će izvršavati PMU.

Glavna agencija za implementaciju **Komponente 2** bit će Jedinica za implementaciju projekta (PIU) smještena u Fondu za zaštitu okoliša FBiH (FZO) koja će podržati kantone u pripremi i realizaciji javnih poziva za domaćinstva o održivom grijanju i energetska efikasnosti. PIU pri FZO FBiH će biti sastavljen od konsultanata sa relevantnim iskustvom odabranih na konkursu.

Komponentom 3, koja se provodi samo u Kantonu Sarajevo, upravljat će Jedinica za implementaciju projekta smještena pri Ministarstvu saobraćaja Kantona Sarajevo (MS KS). PIU KS činit će osoblje Ministarstva i tehnički konsultanti. Ovaj će PIU provoditi sve aktivnosti realizacije projekta povezane s ovom komponentom, osim fiducijarnih funkcija koje će izvršavati PMU. Međutim, obezbjeđivanje svih tehničkih informacija i donošenje odluka, uključujući i nabavke, bit će povjereni PIU.

2.1.4 Dinamika i budžet za cijeli Projekat

Projekat će se provoditi u periodu od 5 godina. Procijenjeni trošak projekta je 50 miliona USD sa sljedećom podjelom po komponentama:

- Komponenta 1: Jačanje monitoringa i upravljanja kvalitetom zraka - US\$5 miliona;
- Komponenta 2: Razvoj održivog grijanja i energetske efikasnosti u individualnim objektima stanovanja - US\$30 miliona;
- Komponenta 3: Podrška tranziciji na nisko-emisioni prevoz - US\$10 miliona;
- Komponenta 4. Podrška implementaciji Projekta - US\$4.875.000.

2.2 Opseg i svrha Okvira politike preseljenje

Svrha ovog Okvira politike preseljenja (RPF) je pojasniti načela preseljenja, organizacijske aranžmane i kriterije za dizajn koji će se primjenjivati na potprojekte koji će se pripremati u toku implementacije Projekta, s obzirom na:

- pozitivno zakonodavstvo FBiH, i
- Okolišni i socijalni okvir Svjetske banke, posebno njen Okolišni i socijalni standard 5: “Sticanje zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje” (ESS5)¹.

RPF je izrađen jer još uvijek nisu definirane tačne lokacije potprojekata, potencijalni uticaji na zemljište i opseg preseljenja. Nakon što tačne lokacije i utjecaji postanu poznati, RPF će usmjeravati izradu Planova preseljenja (RP) prema potrebi. RP-ovi će se izraditi za sve potprojekte koji podrazumijevaju preseljenje, radi ispunjavanja odredbi ESS5 i zahtjeva lokalnog zakonodavstva u vezi sa sticanjem zemljišta. Projektne aktivnosti kojima će se prouzrokovati eksproprijaciju i/ili fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje neće započeti dok se ti posebni planovi ne finaliziraju i dok ih ne odobri Banka.

Opseg zahtjeva i nivo detaljnosti RP-ova razlikovat će se s obimom i složenošću preseljenja. RP-ovi će se zasnivati na ažurnim i pouzdanim informacijama o:

- a) predloženom projektu i njegovim potencijalnim uticajima na raseljena lica i druge negativno pogođene grupe,
- b) odgovarajućim i izvodljivim mjerama ublažavanja, i
- c) neophodnim pravnim i institucionalnim aranžmanima za djelotvornu implementaciju mjera preseljenja.

Minimalni elementi RP-a u skladu sa ESS5 objašnjeni su u Prilogu 1 ovog dokumenta.

2.3 Potencijal za sticanje zemljišta/preseljenje i postupak provjere

Predložene projektne aktivnosti mogu imati utjecaj na sticanje zemljišta, uključujući privremeno zauzimanje zemljišta i ograničenje pristupa imovini zbog građevinskih radova u okviru pod-komponente 1b i pod-komponente 3a. Ovi radovi uključuju postavljanje novih stanica za praćenje kvalitete zraka (pod-komponenta 1b) te proširenje biciklističke mreže i izgradnju stanica za parkiranje bicikala (pod-komponenta 3a). Na području kantona postoje okvirno utvrđene zone za izvođenje ovakvih građevinskih radova, ali tačne lokacije (potprojekti) neće biti poznate do izrade projektne dokumentacije. Korisnik eksproprijacije (BoE) bit će jedinice lokalne samouprave (općine). Planirane aktivnosti u okviru ostalih komponenti i pod-komponenti Projekta neće zahtijevati sticanje zemljišta/preseljenje.

¹ Dostupan na engleskom na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/837721522762050108/Environmental-and-Social-Framework.pdf>

Prije dostavljanja potprojekata na razmatranje za finansiranje, TIU-i su dužni pažljivo provjeriti predložene potprojekte radi provjere da li može biti potrebno sticanje zemljišta ili ne i u kom omjeru. Važno je uzeti u obzir, u toku takve provjere, da iako planirane projektne aktivnosti možda neće dovesti do utjecaja u smislu eksproprijacije ili fizičkog preseljenja, neke aktivnosti mogu uključivati privremeno sticanje zemljišta ili privremeno zauzimanje zemljišta, te će se takvim utjecajima upravljati i ublažiti u skladu s ovim RPF-om.

Nakon postupka provjere i utvrđivanja potencijalnih utjecaja, PMU je dužan izvijestiti Svjetsku banku o nalazima postupka provjere. TIU-i / PIU KS će izraditi RP-ove za određene lokacije, osiguravajući da se sve projektne aktivnosti pridržavaju zahtjeva iz ovog RPF-a. RP-ovi će se dostavljati Svjetskoj banci na pregled i odobrenje.

3 ZAHTJEVI SVJETSKE BANKE

U ESS5 Svjetske banke o sticanju zemljišta, ograničenjima korištenja zemljišta i prisilnom preseljenju prepoznato je da sticanje zemljišta i ograničenja korištenja zemljišta povezana s projektom mogu imati štetne utjecaje na zajednice i osobe. Sticanje zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta povezana s projektom mogu prouzrokovati fizičko raseljavanje (selidba, gubitak stambenog zemljište ili gubitak skloništa), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemljišta, imovine ili pristupa imovini, koji dovodi do gubitka izvora dohotka ili drugih sredstava za egzistenciju), ili oboje. Ciljevi ESS5 su:

U skladu sa ESS5, zahvaćene osobe mogu se klasificirati kako slijedi:

	Kategorije SZP	Prava
a)	Oni koji imaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu (tj. oni koji imaju formalnu dokumentaciju u skladu sa domaćim zakonom za dokazivanje svojih prava ili su izričito prepoznati u domaćem zakonu kao osobe kojima nije potrebna dokumentacija)	Naknada za gubitak zemljišta ili imovine
b)	Oni koji nemaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu, ali polažu prava na zemljište ili imovinu koja su prepoznata ili prepoznatljiva u skladu sa domaćim zakonima (npr. oni koji koriste zemljište generacijama bez formalne dokumentacije u skladu s običajnim ili tradicionalnim posjednim aranžmanima koji su prihvaćeni od strane zajednice i prepoznati domaćim zakonom, ili oni kojima nikada nije dato formalno pravo vlasništva ili bi njihovi dokumenti mogli biti nepotpuni ili izgubljeni)	+ Pomoć za preseljenje i egzistenciju
c)	Oni koji nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili ne polažu pravo na zemljište ili imovinu koju zauzimaju ili koriste (npr. sezonski korisnici resursa, kao što su stočari, osobe koje dovode stoku na ispašu, ribari, lovci ili osobe koje zauzimaju zemljište u suprotnosti sa važećim zakonima)	Nemaju pravo na naknadu za zemljište, ali imaju pravo na pomoć za preseljenje i egzistenciju + naknadu za imovinu koju imaju

Ključni zahtjevi ESS5 mogu se rezimirati kako slijedi:

- Prisilno preseljenje treba se izbjegavati kada je to moguće. U slučajevima kada je neizbježno, minimizirati će se te će se pažljivo planirati i implementirati odgovarajuće mjere za ublažavanje štetnih utjecaja na raseljene osobe (i na zajednice domaćine koje primaju raseljene osobe).

- Trebaju se razmotriti svi izvodljivi alternativni dizajni projekta radi izbjegavanja ili minimiziranja sticanja zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta, uz istodobno balansiranje okolišnih, društvenih i finansijskih troškova i koristi, kao i posvećivanje posebne pažnje rodnim utjecajima i utjecajima na siromašne i ugrožene;
- Sklopljene nagodbe sa zahvaćenim osobama potiču se radi izbjegavanja upravnih ili sudskih kašnjenja povezanih sa formalnom eksproprijacijom, kao i radi smanjenja utjecaja na zahvaćene osobe povezanih sa formalnom eksproprijacijom u mjeri u kojoj je to moguće;
- Kada se sticanje zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta ne mogu izbjeći, Zajmoprimac će zahvaćenim osobama dati naknadu po trošku zamjene i drugu pomoć koja može biti potrebna kako bi im pomogao da poboljšaju ili barem da ponovo uspostave svoje životne standarde ili egzistencije;
- Zajmoprimac neće pribjegavati prisilnim deložacijama zahvaćenih osoba. “Prisilna deložacija” definirana je kao stalno ili privremeno uklanjanje protiv volje pojedinaca, porodica i/ili zajednica iz domova i/ili sa zemljišta koje zauzimaju bez pružanja i pristupa odgovarajućim vidovima pravne i druge zaštite. Vršenje suverene vlasti, prisilno sticanje ili slične ovlasti Zajmoprimca neće se smatrati prisilnom deložacijom pod uslovom da su u skladu sa zahtjevima iz domaćeg prava i odredbama ESS5, kao i da se provode na način koji je u skladu sa osnovnim načelima propisanog postupka.
- Objavljivanje odgovarajućih informacija i smisleno učešće zahvaćenih zajednica i osoba odvijat će se u toku razmatranja alternativnih dizajna projekta, kao i nakon toga u toku cijelog planiranja, realizacije, praćenja i evaluacije postupka isplate naknada, aktivnosti ponovne uspostave egzistencije i procesa selidbe;
- Zajmoprimac će osigurati uspostavu mehanizma za žalbe za projekt što je ranije moguće u razvoju projekta radi blagovremenog otklanjanja određenih bojazni vezanih za naknadu, selidbu ili mjere za ponovnu uspostavu egzistencije izraženih od strane raseljenih osoba (ili drugih).
- U slučajevima kada su sticanje zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta neizbježna, Zajmoprimac će provesti popis radi utvrđivanja osoba koje će biti zahvaćene projektom, utvrđivanja popisa zemljišta i imovine koji će biti zahvaćeni, utvrđivanja ko će imati pravo na naknadu i pomoć i odvratanja osoba koje nemaju pravo, kao što su oportunistički naseljenici, od traženja koristi.

4 PRAVNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1 Ustav BiH

Ustavom BiH² predviđeno je:

- Da će BiH i njeni entiteti osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda,
- Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju BiH i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima,
- Pravo na imovinu nabrojano je kao jedno od trinaest osnovnih ljudskih prava zaštićenih Ustavom.

Eksproprijacija, tj. sticanje nekretnina u javnom interesu, uređeno je na nivou entiteta (FBiH i RS) i BD-a. Ključne odredbe zakona u FBiH su detaljnije opisane u nastavku.

4.2 Pravni okvir u FBiH

4.2.1 Zakon o eksproprijaciji FBiH

*Zakon o eksproprijaciji FBiH*³ uređuje uslove (utvrđivanje javnog interesa), postupak eksproprijacije nekretnina za izgradnju objekata od javnog interesa, pravo na naknadu i iznose naknade, kao i rješavanje pritužbi i sporova.

Ključne odredbe Zakona mogu se rezimirati kako slijedi:

- *Javni interes i svrha eksproprijacije:* Nekretnina se može eksproprijisati samo nakon utvrđivanja javnog interesa za izgradnju objekta, odnosno izvođenje drugih radova na toj nekretnini. Nekretnina se može eksproprijisati kada je to potrebno za izgradnju saobraćajne infrastrukture, poslovnih/industrijskih zona, privrednih, komunalnih, zdravstvenih, prosvjetnih i objekata kulture, objekata odbrane, uprave i drugih objekata od javnog interesa kada se ocijeni da će se korištenjem nekretnine za koju se namjerava predložiti eksproprijacija u novoj namjeni postići veća korist od one koja se postizala korištenjem te nekretnine na dosadašnji način.

Eksproprijacija se može vršiti za potrebe FBiH, kantona, gradova, općina, javnih preduzeća i javnih ustanova, ako zakonom nije drukčije određeno. Izuzetno, eksproprijacijom se može ustanoviti služnost u korist građana radi postavljanja vodovodnih i kanalizacionih cijevi, električnih i telefonskih kablova, gasovoda i u drugim slučajevima određenim zakonom.

Javni interes može se utvrditi donošenjem odluke ili posebnim zakonom. Javni interes smatra se utvrđen regulacionim planom ili urbanističkim projektom donesenim za određeno područje.

Odluku o utvrđivanju javnog interesa na osnovu podnesenog prijedloga korisnika eksproprijacije s elaboratom eksproprijacije donosi Vlada FBiH kada se na području dvaju ili više kantona namjerava graditi ili izvoditi radove (po prethodno pribavljenim mišljenjima vlada kantona), vlada kantona kada se na području dvije ili više općine namjerava graditi ili izvoditi radove (po prethodno pribavljenom mišljenju općinskog vijeća) ili općina kada se na području općine namjerava graditi ili izvoditi radove.

- *Postupak eksproprijacije:* Postupak eksproprijacije sastoji se od sljedećih koraka:
 1. Pripremne radnje za eksproprijaciju: Korisnik eksproprijacije može zahtijevati da mu se zbog izrade investicionog elaborata, podnošenja prijedloga za utvrđivanje javnog interesa ili podnošenja prijedloga za eksproprijaciju dozvoli da na određenoj nekretnini izvrši potrebne pripremne radnje u skladu sa postupkom utvrđenim u Zakonu. Prijedlog se podnosi općinskoj službi za upravu za imovinsko-pravne poslove ("općinska služba za upravu").
 2. Nadležni organ donosi odluku o utvrđivanju javnog interesa.
 3. Korisnik eksproprijacije dužan je putem javnog oglasa pozvati vlasnike nekretnina i pokušati prethodno sporazumno sklopiti kupoprodajni ugovor sa zahvaćenim vlasnikom.

² Usaglašen u 1995. godini između stranaka Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, tj. Dejtonskog mirovnog sporazuma

³ Službene novine FBiH, br. 70/07, 36/10, 25/12, 34/16

4. Korisnik eksproprijacije podnosi prijedlog za eksproprijaciju općinskoj službi za upravu uz neophodnu dokumentaciju utvrđenu u članu 24. Zakona. Ako se to smatra potrebnim, prijedlog može sadržavati zahtjev za privremeno zauzimanje drugog potrebnog zemljišta za građenje objekta ili izvođenje radova u javnom interesu. Taj zahtjev može se također podnijeti kao zaseban zahtjev.
 5. Općinska služba za upravu je dužna je obavijestiti vlasnika nekretnine, bez odlaganja, o podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju. Korisnik eksproprijacije i vlasnik nekretnine mogu također sporazumno zaključiti kupoprodajni ugovor *nakon* podnošenja prijedloga za eksproprijaciju, tj. do pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji koje je donijela općinska služba za upravu.
 6. Na zahtjev predlagača eksproprijacije izvršit će se zabilježba eksproprijacije u zemljišnim i drugim javnim knjigama.
 7. Općinska služba za upravu dužna je saslušati vlasnika nekretnine o činjenicama u vezi sa eksproprijacijom.
 8. Općinska služba za upravu donosi rješenje o eksproprijaciji po okončanju postupka po hitnoj osnovi. Žalba protiv tog rješenja može se podnijeti Federalnoj upravi za geodetske i imovinsko-pravne poslove (koja je navedena kao “Federalna uprava” u Zakonu). Ako postoji neslaganje zemljišnoknjižnog i faktičkog stanja na nekretnini (što je često slučaj), općinska služba za upravu raspraviti će pravo vlasništva prije nastavka s daljnjim koracima.
 9. Poslije pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji općinska služba za upravu dužna je bez odlaganja zakazati i održati usmenu raspravu za sporazumno određivanje naknade za ekspropriisanu nekretninu.
 10. Ako se ne postigne sporazum o naknadi u roku od 2 mjeseca od dana pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji (ili u kraćem roku ako općinska služba za upravu tako odluči), općinska služba za upravu dostavit će pravomoćno rješenje o eksproprijaciji sa svim spisima nadležnom sudu na čijem području se nalazi ekspropriisana nekretnina zbog određivanja naknade. Nadležni sud po službenoj dužnosti u vanparničnom postupku odlučuje o visini naknade za ekspropriisanu nekretninu.
 11. Zbog hitnosti slučaja ili da bi se otklonila znatnija šteta, korisnik eksproprijacije može stupiti u posjed ekspropriisanog zemljišta čak i prije pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji i prije isplate naknade, ali isključivo na osnovu odluke Vlade BiH kada se radi o izgradnji ili rekonstrukciji objekata javne infrastrukture (cestovne, energetske, komunalne, itd.), kao i pod uslovom da su ispunjeni posebni zahtjevi propisani zakonom. Prije podnošenja zahtjeva za dobivanje pristupa nekretnini, korisnik eksproprijacije dužan je vlasniku nekretnine predočiti razloge hitnosti i ponuditi mu sklapanje nagodbe kojom se omogućava prijevremeni pristup nekretnini. Zahtjev za prijevremeni pristup nekretnini podnosi se Upravnoj komisiji Vlade FBiH, dok Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove izrađuje prijedlog rješenja. U slučajevima kada je predmet eksproprijacije stambena ili poslovna zgrada, korisnik eksproprijacije ne može podnijeti zahtjev za prijevremeni pristup ako nije osigurana zamjenska nekretnina.
 12. Formalni prijenos zakonskog prava vlasništva u zemljišnoj knjizi vrši se na osnovu pravomoćnog rješenja i dokaza o isplaćenju naknadi ili dokaza da je raniji vlasnik stekao pravo vlasništva na drugoj odgovarajućoj nekretnini.
- *Puna (“potpuna”) i djelimična (“nepotpuna”) eksproprijacija:* Potpuna eksproprijacija omogućava korisniku eksproprijacije sticanje zakonskog prava vlasništva na ekspropriisanoj nekretnini, dok prestaju prava ranijeg vlasnika na toj nekretnini, kao i druga prava. Nepotpunom eksproprijacijom se u korist korisnika ustanovljavaju prava služnosti na zemljištu i zgradi, kao i zakup na zemljištu na određeno vrijeme – po isteku zakupa, prava služnosti na zemljištu vraćaju se ranijem vlasniku. Nepotpuna eksproprijacija zavisi od mogućnosti potpunog vraćanja zemljišta u prijašnje stanje, a zakup ne može biti duži od pet godina.

Međutim, vlasnici koji su pogođeni djelimičnim gubitkom svojih nekretnina imaju pravo zahtijevati potpunu eksproprijaciju i odgovarajuću naknadu, u slučajevima kada bi nepotpuna eksproprijacija pogoršala ekonomsko stanje vlasnika nekretnine ili bi preostali dio nekretnine učinila beskorisnim ili bi otežala njegovo korištenje. Takve zemljovlasnike mora obavijestiti o ovom pravu službenik koji vodi postupak eksproprijacije.

- *Naknada*: Zakonom je propisano da se obaveze po sporazumu o naknadi moraju izmiriti prije formalnog prijenosa vlasništva na ekspropisanoj nekretnini. Naknadu zahvaćenim osobama daje korisnik eksproprijacije. Opće načelo Zakona je da se naknada treba obezbijediti po tržišnoj vrijednosti. Tržišna vrijednost računa se na osnovu cijene na području na kojem se nekretnina ekspropriše, koja se može postići za određenu nekretninu na tržištu i koja zavisi od odnosa ponude i potražnje u vrijeme njenog utvrđivanja.

Naknada za zemljište zasnovana je na vrsti zemljište (poljoprivredno zemljište, šume, voćnjaci, itd.) i povezanim koristima koje bi vlasnik pribavio da nije bilo eksproprijacije.

Vlasnici bespravno izgrađenih objekata (tj. objekata izgrađenih bez neophodnih građevinskih dozvola) nemaju pravo na naknadu; međutim, vlasnici bespravnih objekata mogu srušiti objekt i odnijeti materijal u roku utvrđenom od strane nadležne službe za upravu; u protivnom se objekt uklanja o trošku vlasnika bespravno izgrađenih objekata. Izuzetak od ovog pravila je kada je bespravno izgrađeni stambeni objekt jedini stambeni objekt koji vlasnik i članovi njegove najbliže porodice (pravo na dom) ili njihovi zakonski nasljednici posjeduju, u kojem slučaju imaju pravo na naknadu po tržišnoj vrijednosti. Uslovi za priznavanje prava na naknadu vlasniku bespravno izgrađenog objekta, pored gore navedenih uslova, uključuju:

- da nadležni organ nije donio pravomoćno rješenje o uklanjanju objekta;
- da je bespravno izgrađeni objekt registriran u avionskom snimku teritorije FBiH;
- da je bespravni objekt jedini dom vlasnika bespravno izgrađenog objekta i članova njegove najbliže porodice ili njihovih nasljednika.

Lične i porodične prilike vlasnika čijim nekretninama predstoji eksproprijacija, kao i okolnosti koje mogu imati negativne ekonomske učinke, trebaju se uzeti u obzir prilikom utvrđivanja visine naknade⁴ (član 47.). Ovaj član bavi se ponovnom uspostavom egzistencije izvan okvira puke nadoknade izgubljene imovine tako što obezbjeđuje fleksibilnost na osnovu procjene u svakom pojedinačnom slučaju ličnih prilika. Poslovni subjekti i njihovi posebni zahtjevi za ponovnu uspostavu egzistencije izričito su obrađeni u članu 47.

4.2.2 Drugo povezano zakonodavstvo FBiH

- *Zakonom o stvarnim pravima*⁵ uređuju se opća pitanja sticanja, korištenja, raspolaganja, zaštite i prestanka prava vlasništva i drugih stvarnih prava i prava posjeda, uključujući pitanja ograničavanja tih prava, pravo služnosti, prava suvlasništva i zajedničkog vlasništva, postupak za sticanje stvarnih prava na zemljištu i/ili objektima podignutim na tuđem zemljištu. U Zakonu je navedeno da se prava vlasništva i druga stvarna prava mogu ograničiti ili oduzeti samo u javnom interesu i pod uslovima definiranim Zakonom u skladu sa načelima međunarodnog prava.

Značajna odredba Zakona je da posjednici nekretnine stiču prava vlasništva nakon 10 godina savjesnog i zakonitog posjedovanja ili nakon 20 godina savjesnog posjedovanja.

Osim toga, Zakonom je predviđeno da savjesni graditelj objekta na zemljištu koje je u tuđem vlasništvu ima pravo steći to zemljište, ako se vlasnik zemljišta nije protivio građenju. Vlasnik zemljišta u tom slučaju ima pravo tražiti da mu se nadoknadi tržišna vrijednost zemljišta.

- *Zakon o poljoprivrednom zemljištu FBiH*⁶ sadrži osnovne definicije i načela u vezi s upravljanjem, zaštitom, korištenjem, planiranjem i evidencijama vezanim za poljoprivredno zemljište. Zakonom je propisano da se pravo puta može ustanoviti na poljoprivrednom zemljištu u skladu s odlukom gradskog

⁴ Član 47.: "Lične i porodične prilike ranijeg vlasnika ekspropisane nekretnine uzet će se u obzir kao korektiv uvećanja visine utvrđene naknade ako su te prilike od bitne važnosti za materijalnu egzistenciju ranijeg vlasnika, a naročito u slučaju ako je zbog eksproprijacije većeg dijela ili čitavog zemljišta ili poslovne prostorije u kojoj je raniji vlasnik obavljao dozvoljenu poslovnu djelatnost ugrožena njegova materijalna egzistencija, kao i u slučaju kad se zbog eksproprijacije članovi poljoprivrednog domaćinstva moraju seliti iz područja gdje su prebivali ili boravili."

⁵ Službene novine FBiH, br. 66/13, 100/13 i 32/19 - odluka US

⁶ Službene novine FBiH, br. 52/09

ili općinskog vijeća. Vlasnici takvog zemljišta imaju pravo na naknadu u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji.

- *Zakonom o građevinskom zemljištu FBiH⁷* omogućava se legalizacija bespravno izgrađenih objekata na građevinskom zemljištu u državnom vlasništvu na kojem je objekt izgrađen. Ovim Zakonom omogućava se naknadno izdavanje dozvole za građenje od strane općinskog vijeća u skladu sa Zakonom o prostornom uređenju. Legalizacija bespravno izgrađenih objekata dodatno je uređena odlukama koje se donose na kantonalnom nivou, a provode na općinskom nivou.
- *Zakon o upravnom postupku FBiH⁸* primjenjuje se u postupku eksproprijacije kao supsidijarni zakon u odnosu na *Zakon o eksproprijaciji*. Njime je uređen postupak koji upravni organi primjenjuju prilikom odlučivanja o pravima i obavezama građana. Stranke imaju pravo uložiti žalbu na odluke donesene u prvom stepenu. Zakon pruža mogućnost imenovanja privremenog zastupnika ako je, na primjer, nepoznato prebivalište vlasnika nekretnine koja se ekspropriše. Privremenog zastupnika imenuje organ koji vodi postupak ako to zahtijeva hitnost slučaja. Ako je imenovan privremeni zastupnik da djeluje u ime osobe čije prebivalište je nepoznato, organ koji vodi postupak dužan je objaviti svoj zaključak na oglasnoj ploči ili na neki drugi uobičajeni način (u novinama ili drugim medijima).
- *Zakonom o zemljišnim knjigama FBiH⁹* uređeno je vođenje, održavanje i uspostava zemljišnih knjiga, kao i upis nekretnina i prava na nekretninama u tim zemljišnim knjigama. Pravo vlasništva i druga stvarna prava stiču se upisom u zemljišnu knjigu. U postupku eksproprijacije, pravomoćno rješenje o eksproprijaciji popraćen dokazom o isplati smatra se osnovom za upis korisnika eksproprijacije kao vlasnika.
- *Zakonom o vanparničnom postupku FBiH¹⁰* utvrđena su pravila po kojima sudovi postupaju i odlučuju o ličnim, porodičnim, imovinskim i drugim pravima ili pravnim interesima koji se po zakonu rješavaju u vanparničnom postupku. Sudovi utvrđuju visinu naknade za eksproprišanu nekretninu u vanparničnom postupku. Stranke mogu zaključiti sporazum o obliku i obimu naknade, tj. visini naknade, a sud donosi rješenje koje je zasnovano na njihovom sporazumu ako utvrdi da je taj sporazum u skladu sa propisima koji uređuju vlasničke odnose.
- *Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom¹¹* uređuje se socijalna zaštita i cilj mu je osigurati socijalnu zaštitu svojim građanima i njihovim porodicama u stanju socijalne potrebe. Pojedinci i porodice u stanju potrebe imaju pravo na privremenu, jednokratnu i druge vrste novčane pomoći, kao i druge vrste pomoći. Pravo na takvu pomoć može se dokazivati pred nadležnim organom općine u kojoj osoba i porodica imaju prebivalište.

4.3 Razlike i rješenja

Općenito govoreći, gore opisano zakonodavstvo FBiH pruža adekvatan okvir za provođenje aktivnosti preseljenja i isplate naknada u skladu sa zahtjevima SB-a. Glavne razlike između zakonodavstva FBiH i zahtjeva SB-a i rješenja obrađena kroz ovaj RPF prikazani su u Tabeli 1 u nastavku. S obzirom na objašnjene razlike između ESS5 i zakonodavstva FBiH, bit će moguće uskladiti te razlike u fazi pregovora (kako za formalne, tako i za neformalne vlasnike/korisnike) koje se potiču zakonodavstvom radi izbjegavanja formalne eksproprijacije.

⁷ Službene novine FBiH, br. 67/05 i 94/18 - odluka US

⁸ Službene novine FBiH, br. 2/98, 48/99, 61/22

⁹ Službene novine FBiH, br. 19/03, 54/04, 32/19 - odluka US i 61/22

¹⁰ Službene novine FBiH, br. 39/04, 73/05, 80/14 - dr. zakon i 11/21

¹¹ Službene novine FBiH, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16, 19/17 - dr. zakon i 40/18

Tabela 1.: Analiza razlika i mjere za prevladavanje razlika

Pitanje	Razlika	Mjere za prevladavanje razlike
Izbjegavanje prisilnog preseljenja	<p>U zakonodavstvu o eksproprijaciji ne spominje se izričito izbjegavanje prisilnog preseljenja te se stoga javni organi ne potiču da teže tom izbjegavanju. Međutim, organi kao korisnici eksproprijacije imaju zakonsku obavezu nastojati sklopiti nagodbu u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji FBiH.</p> <p>Osim toga, u procesima dizajniranja projekata u prošlosti nastojalo se je konzistentno izbjeći ili minimizirati preseljenja i eksproprijacije u praksi u okviru nastojanja da se smanje troškovi.</p>	<p>Uložiti će se maksimalni naponi kako bi se potpisale sklopljene nagodbe sa osobama zahvaćenim projektom kako bi se izbjegla eksproprijacija, a takvi napori će se dokumentirati, kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a.</p>
Planiranje i realizacija preseljenja	<p>Zakon o eksproprijaciji nema izričite zahtjeve vezane za socio-ekonomske ankete ili izradu planova preseljenja. Međutim, s ciljem olakšavanja eksproprijacije u ranoj fazi, Zakon zahtijeva izradu elaborata eksproprijacije koji uključuje geodetski/katastarski plan utvrđenog područja za eksproprijaciju, listu zahvaćenih vlasnika i nekretnina, evaluaciju vrijednosti nekretnina i druge povezane informacije. Opseg elaborata eksproprijacije nije identičan polaznoj procjeni koja je propisana u ESS5.</p>	<p>Kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a, RP-ovi će se izraditi za sve potprojekte koji podrazumijevaju preseljenje.</p> <p>Izrada RP-ova će također uključivati socio-ekonomsku anketu i popis kojima će se utvrditi kako formalni, tako i neformalni korisnici zemljišta/nekretnina, kao i ugrožene osobe/ domaćinstva.</p>
Granični datum	<p>Nema razlika u pogledu utvrđivanja graničnog datuma (datum ili nakon kojeg osobe koje prijave boravište u projektnom području nemaju pravo na naknadu i/pomoć) između ESS5 i domaćeg zakonodavstva.</p> <p>Međutim, domaće zakonodavstvo nema zahtjev za saopćavanje graničnog datuma u cijelom projektnom području.</p>	<p>Kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a, granični datum bit će saopćen (i) u lokalnim medijima, (ii) na konsultacijskim sastancima.</p>
Naknada za raseljene osobe	<p>Nema razlika između ESS5 i Zakona o eksproprijaciji u pogledu načela utvrđivanja vrste naknade, s obzirom na to da se zakonom favorizira dodjela zamjenske nekretnine jednake vrijednosti, a ako korisnik eksproprijacije nema odgovarajuću nekretninu, dat će novčanu naknadu po tržišnoj vrijednosti nekretnine.</p> <p>Međutim, postoje dvije velike razlike između ESS5 i Zakona o eksproprijaciji.</p> <p>Prva razlika je kategorija osoba koje imaju pravo na naknadu. U Zakonu o eksproprijaciji uglavnom se navode formalni vlasnici nekretnina uz neke izuzetke bespravno izgrađenih stambenih objekata.</p> <p>Druga razlika leži u činjenici da ESS5 zahtijeva naknadu po trošku zamjene, dok Zakon o eksproprijaciji zahtijeva naknadu po tržišnoj vrijednosti nekretnine, a u zakonu se ne navodi izričito naknada za bilo kakve troškove uknjižbe, itd.</p>	<p>Naknada će se davati u skladu sa zahtjevima iz ESS5, kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a.</p> <p>Posebna prava nabrojana su u Matrici prava.</p>
Ekonomsko raseljavanje	<p>Domaćim zakonom priznaje se pravo (formalnih) vlasnika na naknadu izgubljene dobiti koju bi ostvarili kroz prijašnju upotrebu nekretnina u toku razdoblja od njihovog prijenosa do momenta kada su stekli pristup zamjenskim nekretninama. Stoga, npr., bivši vlasnik poslovnog objekta ima pravo na naknadu svih gubitaka dobiti dok ne bude u stanju u potpunosti ponovo uspostaviti poslovne djelatnosti.</p> <p>Međutim, domaće zakonodavstvo ne predviđa naknadu za ekonomsko raseljavanje u istom opsegu kao ESS5 (npr. naknada za neformalne vlasnike/korisnike koji će biti ekonomski raseljeni, osiguravanje sistema pomoći, itd.).</p>	<p>Isto kao gore navedeno</p>

Pitanje	Razlika	Mjere za prevladavanje razlike
Ranjive grupe	<p>Nema izričitih odredbi u Zakonu o eksproprijaciji koje zahtijevaju konsultacije sa ranjivim grupama i pružanje pomoći ranjivim grupama u postupku eksproprijacije.</p> <p>U praksi, uticaji na osobe u socijalno nepovoljnom položaju ublažavaju se u određenoj mjeri kroz mjere socijalne zaštite koje se provode na nivou jedinica lokalne samouprave i u centrima za socijalni rad, kao i primjenom posebnih pravnih lijekova propisanih Zakonom o eksproprijaciji u vidu uvećane naknade za ekspropisane nekretnine formalnim vlasnicima, a u svakom konkretnom slučaju uzimanjem u obzir socijalnog statusa, finansijskog stanja, nezaposlenosti, nivoa dohotka, itd.</p>	Odgovarajuće mjere primijenit će se u skladu s ovim RPF-om.
Mehanizam za pritužbe	Iako Zakon o eksproprijaciji <u>predviđa</u> pravo zahvaćenog stanovništva na podnošenje žalbi u različitim fazama postupka eksproprijacije, nema zahtjeva za uspostavu nezavisnog mehanizma za žalbe za obradu žalbi vezanih za određene projekte.	Uspostavit će se mehanizam za žalbe u skladu sa ESS5 kako je opisano u poglavlju “Mehanizam za žalbe” ovog RPF-a.
Učešće/konsultacije	U nekoliko članova Zakona o eksproprijaciji predviđeno je obavještanje/konsultacije sa vlasnicima nekretnina i zainteresiranim stranama. Međutim, nema zahtjeva za osiguravanje učešća svog zahvaćenog stanovništva od najranije faze.	Objavljivanje informacija i konsultacije provodit će se u skladu sa zahtjevima iz ovog RPF-a.

5 KLJUČNI PRINCIPI I OBAVEZE VEZANI ZA STICANJE ZEMLJIŠTA / PRESELJENJE

Poštovat će se sljedeći principi preseljenja i sticanja zemljišta u vezi s implementacijom Projekta:

1. Usklađenost s lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima SB-a
Svako prisilno sticanje nekretnina, ograničavanje pristupa imovini ili preseljenje do kojih bi moglo doći u vezi s implementacijom potprojekata provodit će se u skladu sa važećim zakonodavstvom u FBiH, zahtjevima iz ESS5, ovim RPF-om i dobrom međunarodnom praksom.
2. Izbjegavanje ili minimiziranje preseljenja
Prisilno preseljenje izbjegavat će se ako je to izvedivo, ili će se minimizirati, uz istraživanje svih održivih alternativnih dizajna projekta.
U mjeri u kojoj je to moguće, nastojat će se sporazumno pregovarati i postići sporazumi sa osobama zahvaćenim projektom radi izbjegavanja ili minimiziranja opsega prisilnog preseljenja.
3. Planovi preseljenja (RP-ovi)
U slučajevima kada nije izvodivo izbjeći preseljenje, slijedit će se postupak i zahtjevi navedeni u ovom RPF-u prilikom izrade i realizacije za lokacije specifičnih RP-ova za svaku od lokacija/mjesta na kojima se očekuje preseljenje.
U toku izrade RP-ova provest će se popis i polazna anketa radi utvrđivanja broja zahvaćenih osoba, njihovog prosječnog dohotka i životnog standarda, stope zaposlenosti i općeg zdravstvenog stanja itd., kao i utvrđivanja ko će imati pravo na naknadu i pomoć.
4. Granični datum
Granični datum za utvrđivanje prihvatljivosti formalnih vlasnika zemljišta bit će datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju od strane korisnika eksproprijacije nadležnim organima (kako je utvrđeno lokalnim zakonodavstvom o eksproprijaciji), a granični datum za neformalne vlasnike koje domaće zakonodavstvo ne priznaje bit će datum polazne ankete.
Granični datum će se javno objaviti u lokalnim medijima i na konsultacijskim sastancima, uz prateće objašnjenje.
Osobe koje su se naselile u Projektom području nakon graničnog datuma neće imati pravo ni na kakvu naknadu, ali će im se dovoljno unaprijed dostaviti obavijest sa zahtjevom da napuste prostorije i demontiraju zahvaćene građevine prije implementacije projekta. Materijal od njihovih demontiranih građevina neće im biti oduzet i neće morati platiti nikakvu novčanu kaznu niti će trpjeti bilo kakve sankcije.
5. Poboljšanje egzistencija i životnih standarda
Egzistencije i životni standardi zahvaćenih osoba trebaju se poboljšati ili barem vratiti na nivoe prije raseljavanja ili na nivoe prije početka implementacije Projekta, ovisno o tome koji su viši, u što kraćem roku.
6. Naknada
Svi vlasnici, posjednici i korisnici zahvaćenih nekretnina u vrijeme graničnog datuma, bilo sa ili bez potpuno priznatih prava vlasništva, imat će pravo na određenu vrstu naknade ili pomoći kako je navedeno u Matrici prava (Tabela 2 ovog dokumenta). Trebaju se uzeti u obzir i ublažiti kako gubitak skloništa (fizičko raseljavanje), tako i gubitak egzistencija (tj. “ekonomsko raseljavanje”).
Pravo na naknadu bit će ograničeno graničnim datumom koji će se utvrditi za svaki podprojekt kao datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju za formalne vlasnike, te kao dan početka polazne ankete (popis strana zahvaćenih projektom - SZP) za sve neformalne korisnike.
Uvijek će se izvršiti isplata naknade prije ulaska na zemljište ili stupanja u posjed nekretnine od strane korisnika eksproprijacije. Zemljište se ne može fizički preuzeti (tj. nikakvi građevinski radovi niti građenje ne mogu započeti) prije isplate naknade zahvaćenim osobama. U slučaju odsutnih vlasnika (npr.

osobe sa zakonskim pravima na zemljište ali koji žive negdje drugdje), oni će i dalje imati pravo na naknadu, a provedbena agencija treba uložiti, i dokumentirati, napore u dobroj vjeri da ih pronade i obavijesti o postupku. Ti napori mogu uključivati napore da se do njih dođe preko njihovih susjeda, objavu oglasa u novinama putem kojeg se obavještavaju o postupku, itd. Ako se ne mogu pronaći, a u skladu sa lokalnim zahtjevima, iznos naknade mora se doznačiti na založni račun i biti lako dostupan ako se odsutni vlasnik ponovo pojavi.

U slučaju postojanja bilo kakvih pravnih problema vezanih za vlasništvo na nekretnini, iznos naknade mora se doznačiti na založni račun i biti lako dostupan nakon rješavanja pravnih problema vezanih za vlasništvo.

U skladu sa zahtjevima SB-a i načelima Zakona o eksproprijaciji FBiH, kada je riječ o raseljenim osobama čije egzistencije su zasnovane na zemljištu, prednost će se dati strategijama preseljenja zasnovanim na zemljištu u mjeri u kojoj je to moguće. Kad god se daje zamjensko zemljište, zahvaćenim osobama treba se dati zemljište čija kombinacija produktivnog potencijala, za lokaciju specifičnih prednosti i drugih karakteristika je barem ekvivalentna karakteristikama zemljišta koje se treba uzeti za potrebe Projekta. Međutim, isplata novčane naknade za izgubljenu imovinu može biti prikladna u slučajevima kada su egzistencije zasnovane na zemljištu, ali zemljište koje se stiže za Projekt predstavlja mali dio zahvaćene parcele i preostali dio je još uvijek ekonomski održiv; u slučajevima kada postoje aktivna tržišta zemljišta ili stambenih nekretnina i kada postoji dovoljna ponuda zemljišta i stambenih nekretnina; ili u slučaju egzistencija koje nisu zasnovane na zemljištu. Novčana naknada obezbijedit će se po trošku zamjene. Trošak zamjene uključuje iznos koji je dovoljan da se zamijeni izgubljena imovina i pokriju transakcijski troškovi (npr. administrativne takse, takse za uknjižbu, transakcijske naknade, porez na promet nekretnina, naknade za legalizaciju, itd.). Prilikom utvrđivanja troška zamjene, u obzir se neće uzimati amortizacija imovine.

U slučaju kada je zahvaćena poslovna djelatnost, pomoć za ponovnu uspostavu egzistencije bit će zasnovana na izgubljenoj dobiti u toku razdoblja potrebnog za ponovnu uspostavu poslovne djelatnosti negdje drugdje, koji će se procjenjivati u svakom slučaju pojedinačno.

7. Objavljanje informacija i konsultacije

Sve zahvaćene osobe i sve nove zajednice domaćini obavještavat će se, smisleno će se konsultirati i poticati da učestvuju u planiranju, izradi RP-a, realizaciji i evaluaciji preseljenja. Zahvaćene osobe obavještavat će se o opcijama i pravima vezanim za preseljenje, te će se konsultirati o tehnički i ekonomski izvodivim alternativama za preseljenje koje će im se dati i ponuditi da biraju među njima.

Posjetit će se sve neposredno zahvaćene osobe (vlasnici, posjednici i korisnici) i objasniti će im se postupak sticanja zemljišta i posebni uticaji na njihovo zemljište. TIU-i/PIU će ranjivim osobama/domaćinstvima olakšati pristup informacijama i pomoć, u skladu sa posebnim potrebama tih osoba i na osnovu provjera koje će se provoditi u svakom slučaju pojedinačno uz podršku nadležnih općinskih službi za socijalna pitanja.

Osim toga, TIU-i/PIU će objaviti ovaj RPF i sve buduće RP-ove općinama na čijim područjima bi moglo doći do sticanja zemljišta, te će pomoći općinama u sagledavanju zahtjeva utvrđenih u tim dokumentima. TIU-i/PIU će, u saradnji s jedinicama lokalne samouprave, osigurati saopćavanje postupka za podnošenje žalbi i njegovu dostupnost SZP na općinskom nivou.

8. Privremeno zauzimanje zemljišta

Za kratkoročne uticaje vezane za privremeno zauzimanje zemljišta za potrebe građenja obezbijedit će se naknada u skladu sa lokalnim zakonodavstvom o eksproprijaciji, kao i u skladu sa zahtjevima iz ESS5 za sve neformalne vlasnike/korisnike zahvaćene takvim privremenim zauzimanjem zemljišta, kako je utvrđeno u Matrici prava (Tabela 2 ovog dokumenta).

9. Pomoć ranjivim osobama

Posebno se mora obratiti pažnja na potrebe ranjivih grupa koje se posebno moraju uzeti u obzir. Bit će identificirane ranjive osobe, a odgovarajuće mjere za pružanje podrške tim osobama će se ugraditi u RP-ove, na osnovu lične situacije tih ranjivih osoba. Okvirna lista tih mjera uključuje, ali bez ograničavanja

na: pojedinačne sastanke za objašnjavanje kriterija prihvatljivosti i prava, pomoć u toku procesa isplate (osiguravanje dobrog razumijevanja dokumenata koji se odnose na naknade i procesa isplate), dodatnu socijalnu pomoć, podršku za uklanjanje i prijevoz materijala, itd.

10. Pomoć za selidbu

Pomoć za selidbu treba pokriti trošak premještanja namještaja i drugih ličnih stvari u slučaju fizičkog preseljenja domaćinstva, kao i troškove prijenosa i ponovne ugradnje opreme, mašina ili druge imovine za zahvaćene djelatnosti. Pomoć za selidbu prema potrebi također treba uključivati podršku za pokrivanje troška identifikacije i osiguravanja novog smještaja, kao i druge troškove selidbe kao što su trošak prijenosa komunalnih usluga na novu adresu.

11. Mehanizam za žalbe

Uspostavit će se djelotvoran mehanizam za žalbe za zaprimanje i blagovremeno otklanjanje određenih bojazni vezanih za naknadu i selidbu izraženih od strane raseljenih osoba, na način koji je detaljnije opisan u 10. poglavlju ovog RPF-a.

12. Praćenje i evaluacija

TIU-i/PIU će pratiti i evaluirati implementaciju RP-ova, kako preko internih, službenih institucionalnih aranžmana, tako i preko nezavisnog, eksternog monitora, na način koji je detaljnije opisan u poglavlju 11.3 ovog RPF-a.

6 NAKNADE I PRAVA

U slučajevima kada se sticanje zemljišta i preseljenje ne mogu izbjeći, sve strane zahvaćene projektom (SZP) imat će pravo na naknadu, u skladu sa načelima vezanim za naknade iz Zakona o eksproprijaciji FBiH i zahtjevima iz ESS5. Cijeli proces mora biti transparentan, javno objavljen i detaljno definiran u okviru RP-ova. Primarni kriterij za prihvatljivost SZP je da su se osoba ili imovina morale nalaziti u okviru projektnog područja prije graničnog datuma.

U skladu sa ESS5, postoje 3 kategorije osoba u smislu prava na naknadu:

- One koje imaju formalna zakonska prava na zemljištu ili imovini;
- One koje nemaju formalna zakonska prava na zemljištu ili imovini, ali polažu prava na zemljište ili imovinu koja su priznata ili mogu biti priznata u skladu sa domaćim zakonima; i
- One koje nemaju zakonsko pravo niti polažu prava koja mogu biti priznata na zemljištu ili imovini koji su u njihovom posjedu ili koje koriste.

To ukazuje na to da se smatra da osobe koje imaju ili polažu formalna prava na zemljištu ili imovini imaju pravo na naknadu za zemljište ili imovinu koju gube, kao i na drugu pomoć kao što su naknada za selidbu i podrška nakon preseljenja, dok osobe koje nemaju nikakva zakonska prava niti polažu prava koja mogu biti priznata na zemljištu koje je bilo u njihovom posjedu prije postupka za sticanje imaju pravo na pomoć za preseljenje i egzistenciju.

U slučaju sporazumnog postizanja kupoprodajnog sporazuma između korisnika eksproprijacije i zahvaćenog vlasnika, TIU-i/PIU moraju osigurati da je taj sporazum u skladu sa zahtjevima iz ESS5. Neće doći ni do kakvog sticanja zemljišta (tj. početka građenja) prije davanja svih vrsta neophodne naknade zahvaćenim vlasnicima.

Prava na naknadu za različite kategorije prihvatljivih osoba i imovine obuhvaćena bilo trenutno važećim zakonodavstvom FBiH ili ovim RPF-om za prevladavanje razlika i ispunjavanje posebnih zahtjeva SB-a opisana su u nastavku u Tabeli 2.

Tabela 2.: Matrica prava

VRSTA PRAVA ILI NEKRETNINE ZAHVAĆENIH PROJEKTOM	PRAVO
DOMAĆINSTVA	
Gubitak zemljišne parcele (vlasnik)	Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama ili Novčana naknada za zemljišnu parcelu po trošku zamjene za zemljišnu parcelu
Gubitak stambenog objekta podignutog sa građevinskom dozvolom na vlastitom zemljištu	Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama ili Novčana naknada po trošku zamjene + Novčana naknada u iznosu građevinske vrijednosti za bespravno izgrađene pomoćne objekte (šupe, garaže, sušare, ljetne kuhinje, itd.) + Naknada za selidbu
Gubitak stambenog objekta podignutog sa građevinskom dozvolom na vlastitom zemljištu (i neformalnih aneksa i nadogradnji)	Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama ili Novčana naknada po trošku zamjene za formalni dio objekta i zemljišnu parcelu + Novčana naknada po građevinskoj vrijednosti za neformalni dio objekta i bespravno izgrađene pomoćne objekte + Naknada za selidbu
Gubitak stambenog objekta podignutog bez građevinske dozvole na vlastitom ili tuđem zemljištu	Naknada za zemljište vlasniku po trošku zamjene + Novčana naknada po građevinskoj vrijednosti za bespravno izgrađene objekte i pomoćne objekte (šupe, garaže, sušare, ljetne kuhinje, itd.) +

VRSTA PRAVA ILI NEKRETNINE ZAHVAĆENIH PROJEKTOM	PRAVO
	<p>Ako je ukupno isplaćena naknada vlasniku objekta nedovoljna za izgradnju/kupovinu novog smještaja, vlasnik bespravno izgrađenog objekta ima pravo na to da mu se obezbijedi adekvatan smještaj sa zaštitom posjeda, ako on i njegova porodica nemaju drugi stambeni objekt ili stan, uz dodatnu pomoć prema potrebi, što se procjenjuje u svakom slučaju pojedinačno</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Naknada za selidbu</p>
Gubitak stana kao posebnog dijela zgrade (vlasnik)	<p style="text-align: center;">Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama</p> <p style="text-align: center;">ili</p> <p style="text-align: center;">Novčana naknada po trošku zamjene</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Naknada za selidbu</p>
Gubitak stambenog objekta/stana (neformalni posjednik)	<p>Obezbjedenje korištenja alternativnog smještaja, sa zaštitom posjeda, ako posjednik nema izvora dohotka ili nema stabilnih izvora dohotka i njegova porodica u vlasništvu nema drugu nekretninu, uz dodatnu pomoć prema potrebi, što se procjenjuje u svakom slučaju pojedinačno</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Naknada za selidbu</p>
Privremeno zauzimanje zemljišta i gubici (vlasnik ili zakupac)	<p style="text-align: center;">Naknada u iznosu zakupnine koja se može postići na tržištu</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Novčana naknada za gubitak imovina (kao što su objekti, usjevi, nasadi)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Obaveza vraćanja zemljišta u stanje u kojem je bilo prije projekta</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Naknada po tržišnoj vrijednosti za gubitak neto dobiti od narednih usjeva koji se ne mogu zasaditi tokom trajanja privremenog posjeda (npr. naknada za izgubljenu žetvu po prosječnom prinosu/hektaru)</p>
Gubitak prava puta (vlasnik ili zakupac)	<p style="text-align: center;">Naknada za umanjenje tržišne vrijednosti nekretnine¹²</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Naknada za sve štete na nekretnini</p>
Gubitak stambenog objekta/stana (zakupac)	<p style="text-align: center;">Blagovremeno obavještanje zakupca radi poštovanja otkaznog roka (kako je uređeno u ugovoru o zakupu)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Plaćanje troškova preseljenja i naknada za druge troškove uzrokovane selidbom i novčana naknada na jednokratnoj osnovi (prijelazna naknada)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Obezbjedenje zamjenskog objekta/stana za zakup ili pomoć u identifikaciji alternativne lokacije</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Prijelazna pomoć prilagođena potrebama svake grupe raseljenih osoba</p>
Gubitak zemljišta (neformalni posjednici zemljišta)	<p style="text-align: center;">Novčana naknada za gubitak imovine (usjevi, infrastruktura za navodnjavanje i druga poboljšanja na zemljištu) po trošku zamjene</p>
Gubitak godišnjih usjeva (formalni ili neformalni vlasnik zemljišta)	<p style="text-align: center;">Pravo na žetvu usjeva</p> <p style="text-align: center;">ili (ako žetva nije moguća)</p> <p style="text-align: center;">novčana naknada za usjeve po trošku zamjene</p>
Gubitak višegodišnjih usjeva/voćnjaka (formalni ili neformalni vlasnik zemljišta)	<p style="text-align: center;">Pravo na berbu voća, povrća, itd.</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Novčana naknada za višegodišnje biljke i stabla po trošku zamjene</p>
DJELATNOSTI	
Gubitak poslovnog prostora i gubitak djelatnosti (vlasnik formalnog poslovnog objekta)	<p style="text-align: center;">Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama</p> <p style="text-align: center;">ili</p> <p style="text-align: center;">Novčana naknada po trošku zamjene</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Novčana naknada po građevinskoj vrijednosti za sve bespravno podignute poslovne objekte (ako postoje na mjestu djelatnosti)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Novčana naknada za troškove prijenosa i ponovne ugradnje postrojenja, mašina ili druge opreme</p> <p style="text-align: center;">+</p>

¹² Umanjenje tržišne vrijednosti predstavlja smanjenje vrijednosti nekretnine zbog ustanovljavanja prava puta od strane korisnika eksproprijacije, a utvrđuje se u svakom slučaju pojedinačno. Isplaćuje se u vidu novčane naknade koju utvrđuje sudski vještak.

VRSTA PRAVA ILI NEKRETNINE ZAHVAĆENIH PROJEKTOM	PRAVO
	Novčana naknada za gubitak dobiti kao rezultat projekta (do ponovne uspostave poslovnih djelatnosti negdje drugdje), koja se računa na osnovu prosječnih vrijednosti poslovnih transakcija u toku posljednje tri godine evidentiranih u nadležnoj poreznoj upravi
Gubitak poslovnog prostora i gubitak djelatnosti (vlasnik neformalnog poslovnog objekta ili poslovnog objekta privremenog karaktera)	Novčana naknada po građevinskoj vrijednosti poslovnog objekta (koji postoji na dan graničnog datuma) + Osiguravanje odgovarajuće zamjenske lokacije za zakup radi omogućavanja nastavka poslovnih transakcija, osim ako vlasnik ima istu ili sličnu poslovnu djelatnost negdje drugdje + Novčana naknada za troškove prijenosa i ponovne ugradnje postrojenja, mašina ili druge opreme + Novčana naknada za gubitak dobiti kao rezultat projekta (do ponovne uspostave poslovnih djelatnosti negdje drugdje (do 6 mjeseci)), koja se računa na osnovu prosječnih vrijednosti poslovnih transakcija u toku posljednje tri godine evidentiranih u nadležnoj poreznoj upravi
Gubitak djelatnosti u objektu uzetom u zakup (zakupac)	Blagovremeno obavještanje zakupca radi poštovanja otkaznog roka + Naknada za sva poboljšanja na prostoru (kao što su obnova, preuređenje, itd.) po trošku zamjene + Naknada za troškove selidbe i ponovne ugradnje opreme i inventara + Novčana naknada na jednokratnoj osnovi (prijelazna naknada) koja se utvrđuje u svakom slučaju pojedinačno u toku socijalne ankete pribavljanjem relevantnih podataka o dohotku i egzistenciji. Prijelazna naknada se potom utvrđuje srazmjerno gubitku + Obezbjedenje zamjenskog prostora za zakup ili pomoć u identifikaciji alternativne lokacije
Privremeno zauzimanje zemljišta u toku građevinskih radova (formalni ili neformalni poslovni objekti)	Zahvaćeno zemljište i infrastruktura vraćaju se u stanje u kojem su bili prije projekta + Novčana naknada za privremeno zauzimanje zemljišta u iznosu zakupnine po tržišnoj vrijednosti + Naknada za svu izgubljenu imovinu (kao što su objekti, stabla, itd.)
Gubitak plaća (zaposlenici u formalnim ili neformalnim poslovnim objektima)	U slučaju privremenog prekida poslovanja i stoga privremenog prekida rada zaposlenika: naknada za gubitak plaća zaposlenicima, u iznosu prosječne plaće za posljednjih šest mjeseci (koja se isplaćuje direktno poslodavcu koji dostavlja dokaz o isplaćenim plaćama u prijelaznom razdoblju) U slučaju prestanka poslovnih djelatnosti kao rezultat projekta: naknada za otpremnine zaposlenicima u iznosu plaća isplaćenih u posljednjih šest mjeseci (koja se isplaćuje direktno zaposlenicima)
Privremeni gubici dobiti od djelatnosti/najamnine u toku građevinskih radova (djelatnosti koje se ne sele)	Novčana naknada za gubitak dobiti do završetka građevinskih radova koji direktno utiču na poslovanje privrednog subjekta, u skladu sa procjenom sudskih vještaka
Umanjenje vrijednosti poslovne nekretnine zbog sticanja dijela zemljišta na kojem se nalazi poslovna imovina (npr. parking privrednog subjekta)	Novčana naknada za umanjeње vrijednosti poslovne nekretnine, u skladu sa procjenom sudskih vještaka
DRUGO	
Utjecaji na ranjive grupe	Uz sva prava utvrđena u ovoj matrici, ranjivim SZP-ovima obezbijedit će se dodatna pomoć uključujući pravnu podršku i pomoć. Sva neophodna dodatna podrška za sva zahvaćena ugrožena domaćinstva utvrđivat će se u svakom slučaju pojedinačno u toku socioekonomske ankete. Tim SZP-ovima se daje prednost zapošljavanja na projektu ako je moguće.
Gubitak javne infrastrukture	Javna infrastruktura zamijenit će se prije uništavanja infrastrukturom istih ili boljih specifikacija.
Nedefinirani uticaj (trajni ili privremeni gubitak)	Svi nedefinirani uticaji ublažavaju se u skladu sa načelima i ciljevima ovog RPF-a. U slučaju neslaganja između domaćeg zakonodavstva i politike SB-a u određenom slučaju, prevladava odredba koja je povoljnija za zahvaćenog vlasnika/korisnika.

7 COMPENSATION FOR DIFFERENT CATEGORIES OF ASSETS

Naknada za objekte i naknada za građevinsko zemljište

Preferirana opcija za objekte i građevinsko zemljište koji su utvrđeni za eksproprijaciju treba biti zamjenski objekt/zemljište u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji FBiH. U slučaju zamjenske imovine, trebaju se primjenjivati sljedeći kriteriji u najvećoj mogućoj mjeri:

- Parcele s objektima trebaju biti cca iste veličine i uključivati iste mogućnosti korištenja,
- Objekti trebaju biti slične veličine i standarda, uključujući pristup komunalnim uslugama, i
- Objekti trebaju biti na razumnoj udaljenosti i imati sličan potencijal sa aspekta egzistencije (npr. pristup zapošljavanju i poljoprivredi).

Ako se osobama zahvaćenim projektom obezbijedi zamjenski objekt manje veličine ili nepovoljnijih karakteristika, vlasnicima se mora isplatiti razlika u vrijednosti.

Ako zahvaćeni vlasnik odluči uzeti novčanu naknadu umjesto zamjenske nekretnine ili ako nije moguće pronaći odgovarajuću zamjensku nekretninu u datom području, naknada za objekte isplaćuje se u novcu po punom trošku zamjene. To će biti tržišna vrijednost neophodnog materijala za izgradnju zamjenskog objekta površine i kvaliteta sličnih ili boljih od površine i kvaliteta zahvaćenog objekta, ili za popravku djelimično zahvaćenog objekta, plus trošak prijevoza građevinskog materijala na gradilište, plus trošak sve radne snage i naknade izvođača, plus trošak svih uknjižbi i poreza na promet. Prilikom utvrđivanja troška zamjene, amortizacija imovine i vrijednost spašenog materijala ne uzimaju se u obzir, niti se vrijednost koristi koje će proizići iz projekta odbija od procijenjene vrijednosti zahvaćene imovine. On također uključuje troškove izravnavanja ili drugih pripremnih radova za novogradnju ili novu namjenu. Troškovi se računaju u vrijeme zamjene nekretnine, a ako to nije slučaj, prilikom izračuna u obzir se uzima inflacija.

Naknada će se također obezbijediti za svu štetu prouzrokovanu građevinskim aktivnostima.

Naknada za poljoprivredno zemljište

Kako je uređeno Zakonom o eksproprijaciji FBiH, naknada za zemljište utvrđuje se kad god je to moguće u vidu druge odgovarajuće nekretnine koja omogućava ranijem vlasniku približno jednake uslove korištenja. Jednaki uslovi korištenja zadovoljeni su ako su ispunjeni sljedeći kriteriji:

- prihvatljiva je zahvaćenom vlasniku/poljoprivredniku,
- približno je iste veličine,
- ima sličan ili bolji poljoprivredni potencijal, tj. plodnost, pokos, oblik parcele, izloženost sunčevoj svjetlosti, i
- nalazi se na razumnoj udaljenosti.

U slučaju kada se zahvaćenom vlasniku ne može obezbijediti ekvivalentna nekretnina jer se ne može pronaći ekvivalentno poljoprivredno zemljište na razumnoj udaljenosti ili zemljište koje je raspoloživo nije prihvatljivo vlasniku, organ zadužen za eksproprijaciju dužan je obezbijediti pisane dokaze o neuspjelim pokušajima da pronađe slično zemljište i isplatiti naknadu za to zemljište po punom trošku zamjene.

Kada je riječ o poljoprivrednom zemljištu, trošak zamjene zemljišta jednakog proizvodnog potencijala ili namjene koje je u blizini zahvaćenog zemljišta u toku perioda prije projekta ili u fazi prije raseljavanja, pri čemu se u obzir treba uzeti veća vrijednost, sa troškom neophodne pripreme zemljišta za njegovo dovođenje na nivo sličan zahvaćenom zemljištu, uključujući troškove uknjižbe u zemljišnu knjigu i naknade za prijenos.

U domaćem zakonodavstvu nije izričito definirana situacija kada je u zamjenu moguće dati parcelu manje veličine ili parcelu manjeg poljoprivrednog potencijala, ni da li bi bilo prihvatljivo isplatiti razliku u novcu uključujući naknadu u naturi radi nadomještanja razlike u veličini ili potencijalu. U situacijama kada nije moguće identificirati i obezbijediti parcelu iste veličine i istog potencijala, dok je moguće obezbijediti manje parcele manjeg potencijala, vlasniku će se ponuditi mogućnost da dobije dio naknade u naturi (zamjenska nekretnina – parcela) i dio u novcu. U tom slučaju neophodno je vrednovanje kako zahvaćene parcele, tako i zamjenske parcele, radi računanja razlike.

Naknada za neodrživo zemljište

Neodrživo zemljište odnosi se na preostalo poljoprivredno zemljište nakon djelimične eksproprijacije zemljišta, koje je premale veličine da bi obrada bila ekonomski profitabilna. U slučaju kada vlasnik zemljišta cijeni da je ostatak parcele neprikladan za daljnju poljoprivrednu namjenu ili u slučaju kada bi zemljišna parcela izgubila svoj pristupni put, vlasnik može podnijeti molbu za eksproprijaciju cijele parcele. Takve situacije trebaju se procjenjivati na pojedinačnoj osnovi, na osnovu sljedećih kriterija:

- Veličine, dimenzija i oblika neodrživog dijela parcele;
- Poljoprivrednog potencijala preostalog dijela parcele u poređenju sa poljoprivrednim potencijalom eksproprianog dijela;
- Ograničenja pristupa;
- Veličine i naravi mašinske opreme koja se u pravilu koristi za obradu te parcele i da li se ta oprema može razumno koristiti s obzirom na veličinu, oblik i dimenzije neodrživog dijela parcele;
- Potencijalnih ograničenja navodnjavanja i odvodnje u toku razdoblja izgradnje.

Naknada za neodrživo zemljište, nakon njegovog priznavanja kao takvog, bit će zasnovana na istim pravima kao glavni zahvaćeni dio zemljišta.

Naknada za usjeve i stabla

Naknada za sva stabla i višegodišnje i godišnje usjeve (koji se ne mogu požnjati prije ulaska na zemljište) isplaćuje se po punoj tržišnoj vrijednosti. Naknada za sva potencijalna oštećenja stabala i usjeva koja su rezultat građevinskih radova također se isplaćuje po punom trošku zamjene.

U mjeri u kojoj je to moguće, faze eksproprijacije i ulaska na zemljište općenito trebaju biti raspoređene tako da se svi stalni godišnji usjevi, bez obzira na njihovu fazu razvoja, mogu požnjati prije preuzimanja zemljišta od vlasnika zemljišta ili korisnika zemljišta. Naknada se ne isplaćuje za godišnje usjeve koji se požnjeveni prije zauzimanja zemljišta od strane organa korisnika. Kada je riječ o godišnjim usjevima koji se ne mogu požnjati prije ulaska na zemljište ili koji su oštećeni građevinskim radovima, za njih se isplaćuje naknada po punoj tržišnoj vrijednosti. Koristit će se novije evidencije cijena poljoprivrednih proizvoda na kantonalnom ili općinskom nivou. U slučajevima kada takve evidencije nisu dostupne, stručnjaci za poljoprivredu koristit će posljednje službene podatke objavljene od strane Agencije za statistiku BiH.

Izračun punog troška zamjene iziskuje uzimanje u obzir ne samo proizvodnje usjeva u toku godine dana, nego i troška ponovne uspostave nasada (sadni materijal, priprema tla, gnojiva i drugo), kao i izgubljene dobiti u toku razdoblja neophodnog za ponovnu uspostavu usjeva. Osim toga, procjenitelji će procjenjivati odražava li sadašnja produktivnost stvarnu produktivnost zemljišta ili je funkcija nedostatka sredstava za poljoprivrednu proizvodnju na zemljištu. U slučaju da se zahvaćenim osobama treba isplatiti naknada za više od jedne godine, naknada za usjeve nakon prve godine isplaćuje se po bruto tržišnoj vrijednosti.

Izračun za stabla i šume treba se vršiti u skladu sa načelom punog troška zamjene, pri čemu se stopa naknade C za stablo utvrđuje primjenom sljedeće formule:

$$C = V \times D + C_P + C_L$$

V – Prosječna tržišna vrijednost proizvodnje jednog stabla za godinu dana

D – Prosječni vremenski period neophodan za uzgoj novog stabla do nivoa proizvodnje odraslog stabla, u godinama

C_P – Trošak sađenja (sadni materijal, priprema tla, početno gnojenje)

C_L – Troškovi neophodne radne snage za održavanje usjeva u toku vremenskog perioda neophodnog za uzgoj novog stabla do ranijeg nivoa proizvodnje

Jedinična stopa C po stablu po tom se primjenjuje na cijelu parcelu pod pretpostavkom prosječne gustoće ili na osnovu preciznog brojanja svih stabala.

Stope naknade izračunat će se za sljedeće četiri faze razvoja stabla

- Sadni materijal,

- Mlado, nije produktivno,
- Mlado produktivno, i
- Zrelo.

Za razliku od višegodišnjih nasada stabala voćki, gdje se usjevi mogu brati u toku dužeg vremenskog perioda, većina komercijalnih vrsta stabala proizvodi prinos samo jednom. Trošak zamjene treba prema tome biti tržišna vrijednost prosječnog drveta. Ako se zahvaćene komercijalne šume ne mogu posjeći prije sticanja pristupa parceli od strane korisnika eksproprijacije, načelo naknade bit će slično načelu naknade koje se primjenjuje na godišnje usjeve, s tim što će se u obzir uzimati vrijednost izgubljenog drveta.

Naknada za gubitke vezane za djelatnost

Privrednim subjektima koji se trebaju preseliti isplaćuje se:

- novčana naknada po punom trošku zamjene za poslovne objekte i zemljište (u skladu sa istim načelima kako je gore definirano za stambenu imovinu),
- naknada za troškove selidbe (npr. troškovi prijenosa i ponovne ugradnje postrojenja, mašina ili druge opreme),
- naknada za gubitak neto dobiti nastao kao rezultat Projektnih aktivnosti do pune ponovne uspostave poslovnih djelatnosti.

Privrednim subjektima koji gube samo dio svog zemljišta obezbijedit će se:

- novčana naknada po punom trošku zamjene za zemljište,
- naknada za gubitak neto dobiti nastao kao rezultat Projektnih aktivnosti do pune ponovne uspostave poslovnih djelatnosti,
- naknada za svu štetu uzrokovanu građevinskim aktivnostima.

TIU-i/PIU i općinski organi uprave pružat će podršku vlasnicima privrednih subjekata koji bi preferirali da im se obezbijedi alternativna (zamjenska) poslovna lokacija umjesto novčane naknade u lociranju odgovarajuće zamjenske nekretnine sa sličnim uslovima korištenja na gore definirani način.

8 INSTRUMENTI PRESELJENJA

8.1 Socijalna analiza potprojekata za utjecaje sticanja zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilnog preseljenja

TIU-i/PIU će dobiti preliminarne informacije od općina nakon što se utvrde lokacije predloženih potprojekata. Potrebne informacije uključuju opis prirode, opsega i lokacije predloženog potprojekta, popraćene kartama lokacija i svim ostalim detaljima koji mogu biti potrebni. Korištenjem kontrolnog Obrasca za provjeru preseljenja iz Priloga 2 ovog RPF-a, TIU-i/PIU će na licu mjesta provjeriti date podatke u saradnji s lokalnim vlastima kako bi potvrdili ima li projekt potencijalnih utjecaja prisilnog preseljenja.

Provjeru aktivnosti provest će TIU-i/PIU, a odobriti PMU i dostaviti SB-u. Provjera će se oslanjati na sljedeće kriterije i težit će vjernom utvrđivanju hoće li predloženi potprojekti imati negativne utjecaje na:

- gubitak prebivališta, fizičko preseljenje;
- imovinu/resurse ili pristup imovini/resursima;
- gubitak izvora prihoda ili sredstava egzistencije;
- gubitak zemljišta ili gubitak pristupa zemljištu;
- trajni i privremeni gubitak poslovne djelatnosti;
- gubitak pristupa obrazovanju i zdravlju zajednice;
- gubitak resursa zajednice;
- ranjive osobe i domaćinstva.

Socijalna analiza će identificirati osobe s formalnim pravima na zemljište i imovinu (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata prema zakonima zemlje). Analiza će također identificirati osobe koje nemaju formalna prava na zemljište, ali polažu pravo na takvo zemljište i imovinu. Neće se oslanjati samo na korištenje i analizu sekundarnih podataka koji su lako dostupni, već će također zahtijevati anketiranje/istraživanje kako bi se potvrdilo da sekundarni podaci pružaju istinito, pouzdano i tačno sagledavanje društvenog okruženja. U slučajevima kada se iz terenskog anketiranja ne mogu donijeti konačne odluke, uložiti će se daljnji napor u prikupljanje i provjeru informacija putem intervjua s ključnim informatorima, rasprava u fokus grupama i drugih odgovarajućih metodologija. Ako se analizom utvrdi da su gore opisani utjecaji prisutni na zemljištu/imovini pogođenom potprojektom, izradit će se RP na osnovu principa i smjernica koje pruža ovaj RPF.

8.2 Planovi preseljenja

Na osnovu ovog RPF-a i socijalne analize, RP-ovi za potprojekte koji zahtijevaju sticanje zemljišta će se pripremiti nakon što njihovi detaljni projekti budu dostupni.

RP-ovi će definirati procedure koje će TIU-i/PIU slijediti kako bi sticanje zemljišta i preseljenje, uključujući isplatu naknada, bilo vršeno u skladu s ovim RPF-om, pravnim okvirom FBiH i ESS 5. RP-ovi moraju sadržavati tačan broj i opis sve imovine koja će biti predmet eksproprijacije, kao i svih vlasnika, odnosno osoba i/ili domaćinstava na koja će vjerovatno utjecati sticanje zemljišta i prisilno preseljenje (bez obzira na njihov pravni status). To će se postići popisom, tj. izvršit će se socio-ekonomski popis kako bi se prikupile informacije o broju, lokaciji, vrsti gubitka i članovima domaćinstava, uključujući obrazovanje, izvor egzistencije, itd. Pored popisa stanovništva, primijenit će se i kvalitativni pristup za prikupljanje relevantnih informacija o socijalnim i kulturnim aspektima, o stavovima stanovništva prema projektu, preferiranim opcijama, itd., što će se provesti pomoću fokus grupa i intervjua s ključnim informatorima u malim grupama sastavljenim prema starosti, spolu, iznosu prihoda, zanimanju, itd., s posebnom pažnjom na žene i ranjive osobe.

Ciljevi RP-a su sljedeći:

- Smanjiti moguće negativne utjecaje preseljenja stanovništva i robe;
- Ublažiti nepovoljne društvene i ekonomske utjecaje eksproprijacije i privremenih ili trajnih gubitaka pružanjem naknade za gubitke po zamjenskom trošku i osigurati provođenje aktivnosti preseljenja uz odgovarajuće objavljivanje podataka, konsultacije i učešće SZP-a;
- Ponovno uspostaviti ili čak poboljšati izvore prihoda i životni standard preseljenih osoba na nivo prije utjecaja Projekta;

- Uspostaviti organizacione sisteme i procedure za monitoring realizacije RP-a i poduzeti korektivne mjere.

Za pripremu RP-ova potrebno je izvršiti socio-ekonomski popis za svaki potprojekat, kako bi se utvrdilo sljedeće:

- a) Trenutni korisnici područja u obuhvatu Projekta, radi uspostavljanja osnove za izradu programa preseljenja;
- b) Standardne karakteristike domaćinstava s osnovnim informacijama o izvorima egzistencije (uključujući, ako je potrebno, nivo proizvodnje i prihod ostvaren od formalnih i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životni standard (uključujući zdravstveno stanje);
- c) Raspon očekivanih gubitaka (ukupnih ili djelomičnih) i raspon preseljenja, bilo fizički ili ekonomski;
- d) Informacije o ranjivim grupama, posebno onima ispod granice siromaštva, starim osobama, ženama i djeci, etničkim grupama i ostalim preseljenim osobama koje nisu zaštićene Zakonom o eksproprijaciji i za koje se moraju poduzeti posebne mjere.

RP-ovi moraju sadržavati detaljan budžet i raspored raspodjele naknada. RP-ovi će se dostaviti SB-u na pregled i odobrenje. Nijedna aktivnost po pitanju građevinskih radova ne može započeti dok i ako ne bude isplaćena naknada ili zamjenska imovina dodijeljena SZP-ima.

Realizacija RP-ova je obaveza TIU-a/PIU. Dužnost TIU-a/PIU je nadgledati cjelokupnu implementaciju, saradivati s općinama na čijem se području odvijaju radovi, saradivati s izvođačima i objavljivati informacije svim SZP-ima.

Aktivnosti na pripremi RP-ova specifičnih za pojedine lokacije bit će objavljivane na način da se omogućí značajno učešće SZP-ova. To pretpostavlja pripremnu fazu, objavljivanje priprema za popis stanovništva, objavljivanje rezultata popisa uz poštivanje ličnih podataka, objavljivanje socijalne analize, kao i objavljivanje nacрта RP-ova. Svrha javnog objavljivanja i javnih rasprava je obezbjeđivanje značajnog učešća SZP-ova u procesu pripreme, implementacije i monitoringa instrumenata preseljenja. Minimalni elementi koje svaki RP mora sadržavati navedeni su u Prilogu 1.

8.3 Revizija preseljenja

Ovaj ESS 5 odnosi se na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko preseljenje poduzeto prije ili paralelno s implementacijom projekta, ali u iščekivanju ili u pripremi za projekt. Ako se takvi slučajevi identificiraju kroz socijalnu analizu potprojekata, Stručnjak za preseljenje (koji se angažuje po potrebi) će izvršiti reviziju kako bi se: (a) dokumentirala i procijenila primjerenost primijenjenih mjera ublažavanja u svjetlu ESS 5; (b) procijenila usklađenost s domaćim zakonodavstvom; (c) utvrdili nedostaci u ispunjavanju zahtjeva ESS 5 i ovog RPF-a; (d) identificirale sve pritužbe, žalbe ili drugi neriješeni problemi; i (e) utvrdile mjere za uklanjanje utvrđenih nedostataka i rješavanje pritužbi. Ova dubinska analiza vrši se u dogovorenom vremenskom okviru koji uzima u obzir kontekst projekta i značaj prethodnog preseljenja. Možda neće biti moguće retroaktivno zadovoljiti određene aspekte ESS 5, poput konsultacija i objavljivanja informacija. Dubinska analiza može uključivati pregled relevantnih dokumenata, terenskih posjeta, intervjuva i konsultacija održanih s zahvaćenim osobama i drugim ključnim zainteresiranim stranama. Odobrenje SB takvog revizorskog izvještaja i provođenje mjera za popunjavanje nedostataka preduslov je za početak potprojekata u takvim slučajevima.

8.4 Okvir procesa

U slučaju da socijalna analiza utvrdi da će projekt uvesti ograničenja pristupa u odnosu na zakonski određene parkove, zaštićena područja ili druga zajednička dobra, takvi će se utjecaji ublažiti razvojem okvira procesa koji pokriva utjecaje koji se mogu pripisati takvim ograničenjima.

Konkretno, okvir procesa opisuje participativne procese kojima će se ostvariti sljedeće aktivnosti:

(a) Komponente projekta će se pripremiti i provesti. Dokument treba ukratko opisati projekt i komponente ili aktivnosti koje mogu uključivati nova ili strožija ograničenja u korištenju prirodnih resursa. Također bi trebao opisati postupak u kojem potencijalno raseljene osobe sudjeluju u dizajnu projekata.

(b) Utvrdit će se kriteriji za ispunjavanje uslova za strane zahvaćene projektom. Dokument treba utvrditi da li će potencijalno zahvaćene zajednice biti uključene u identifikaciju bilo kakvih negativnih utjecaja, procjenu značaja utjecaja i utvrđivanje kriterija za prihvatljivost potrebnih mjera za ublažavanje ili kompenzaciju.

(c) Identificirat će se mjere za pomoć stranama zahvaćenim projektom u njihovim naporima da poboljšaju egzistenciju ili ih, u stvarnom smislu, vrata na nivo prije raseljavanja, uz održavanje održivosti parka ili zaštićenog područja. Dokument treba opisati metode i postupke pomoću kojih će zajednice identificirati i odabrati potencijalne mjere za ublažavanje ili kompenzaciju koje će se pružiti onima koji su pod negativnim utjecajem, te postupke kojima će se članovi zajednice koji su pod nepovoljnim utjecajem odlučiti između raspoloživih opcija.

(d) Riješit će se potencijalni sukobi ili žalbe unutar ili između zajednica zahvaćenih projektom. Dokument bi trebao opisati postupak rješavanja sporova koji se odnose na ograničenja korištenja resursa koja mogu nastati između ili unutar pogođenih zajednica, te žalbe koje mogu nastati od članova zajednica koji nisu zadovoljni kriterijima prihvatljivosti, mjerama planiranja zajednice ili stvarnom implementacijom.

Dodatno, okvir procesa treba opisati aranžmane koji se odnose na sljedeće:

(e) Administrativne i pravne procedure. Dokument treba dati pregled sporazuma postignutih u vezi s procesnim pristupom s relevantnim administrativnim nadležnostima i resornim ministarstvima (uključujući jasno razgraničenje za administrativne i finansijske odgovornosti u okviru projekta).

(f) Načini praćenja. Dokument treba preispitati aranžmane za participativno praćenje projektnih aktivnosti s obzirom na one koji se odnose na (pozitivne i negativne) utjecaje na osobe unutar područja utjecaja projekta, te za praćenje učinkovitosti mjera poduzetih za poboljšanje (ili minimum obnavljanje) prihoda, izvora egzistencije i standarda života.

9 OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA I JAVNE KONSULTACIJE

Zahtjevi za objavljivanje informacija relevantnih za Projekat i javne konsultacije utvrđeni su u Planu uključivanja zainteresiranih strana (SEP) izrađenom u okviru Projekta u svrhu unapređenja uključivanja zainteresiranih strana u toku cijelog životnog ciklusa Projekta i provođenja uključivanja zainteresiranih strana u skladu s lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima SB-a.

TIU-i/PIU su, zajedno sa predstavnicima općinskih organa zaduženih za eksproprijaciju, odgovorni za komuniciranje sa zahvaćenim zajednicama i stranama zahvaćenim projektom (SZP).

Sve zainteresirane strane će se blagovremeno obavještavati o opsegu Projekta i kontaktima za daljnje upite za informacijama, raspoloživom mehanizmu za žalbe i raspoloživosti javno dostupnih dokumenata, putem:

- Web stranice Ministarstva okoliša i turizma FBiH (<https://www.fmoit.gov.ba/>);
- Web stranica kantonalnih vlada;
- Web stranica uključenih Općina;
- službenih profila na društvenim mrežama PMU-a i kantonalnih vlada;
- info-pultovi kantonalnih vlada (po potrebi i općina);
- letka koji sadrži informacije o MŽ;
- medija (radio, televizija, pisani i elektronski mediji).

Javne službe zadužene za eksproprijaciju posjećivat će zahvaćena domaćinstva i privredne subjekte pojedinačno i obavještavat će ih o utjecajima Projekta na njihove nekretnine, naročito o određenim utjecajima na njihove nekretnine. SZP će biti konsultirani u toku izrade RP-a i obaviješteni o rezultatima popisa i polazne ankete, a njihova mišljenja o naknadi ili drugoj pomoći za preseljenje uzet će se u obzir na odgovarajući način. Procesi i mehanizmi kojima se osigurava aktivno sudjelovanje SZP-ova i drugih zainteresiranih strana (DZP) detaljno će se opisati u RP-ovima koji će također uključivati dodatak sa datumom, listom učesnika i zapisnicima sa konsultacijskih sastanaka.

TIU-i/PIU će ranjivim grupama olakšati pristup informacijama, na način koji je primjeren svakoj osobi/domaćinstvu u skladu sa njihovim posebnim potrebama i/ili situacijom, u saradnji sa općinskim službama za socijalna pitanja.

TIU-i/PIU će objaviti ovaj RPF i sve buduće RP-ove Općinama na čijem području bi moglo doći do sticanja zemljišta (kako na engleskom, tako i na lokalnim jezicima), te će pomoći Općinama u sagledavanju zahtjeva utvrđenih u tim dokumentima. TIU-i/PIU će, u saradnji sa Općinama, osigurati saopćavanje i dostupnost SZP-ovima na nivou općina postupka za podnošenje žalbi.

9.1 Javna konsultacija o ovom RPF-u

Skup dokumenata kojim će se usmjeravati daljnja dubinska analiza okolišnih i socijalnih aspekata u toku implementacije potprojekata na osnovu Okolišnog i socijalnog okvira SB-a iz 2018. godine, uključujući:

- ovaj Okvir politike preseljenje (RPF)
- Okvir upravljanja okolišem i društvom (ESMF)
- Plan za preuzimanje obaveza za okoliš i socijalna pitanja (ESCP)
- Plan uključivanja zainteresiranih strana (SEP) i
- Plan upravljanja radnom snagom (LMP)

objavljen je javnosti **xx.xx.2023.** godine putem web stranica Ministarstva okoliša i turizma FBiH (<https://www.fmoit.gov.ba/>) i kantonalnih vlada.

Zapisnik sa javne rasprave sa pratećom listom učesnika i fotografijama uključen je u Prilogu 3.

Ovaj RPF ažuriran je kako bi uključivao ishode postupka javnih konsultacija.

10 MEHANIZAM ZA ŽALBE

Mehanizam za žalbe (MŽ) služi kao platforma za primanje, ali i rješavanje i upravljanje žalbama, komentarima i prijedlozima u vezi s Projektom. Ključni cilj mehanizma za žalbe je osigurati učinkovit način njihovog rješavanja. Svjetska banka zahtjeva da svaki projekat uspostavi takav mehanizam u skladu sa ESS 10, u ranoj fazi pripreme projekta, kako bi mogao riješiti određena pitanja na primjeren i pravovremen način.

Projekt će uspostaviti mehanizam za žalbe kako bi se osiguralo evidentiranje i praćenje svih žalbi, s ciljem povećanja transparentnosti i odgovornosti, kao i smanjenja rizika od negativnog utjecaja Projekta na okoliš i društvo.

MŽ na nivou projekta sastojat će se od dva nivoa: (i) Odbora za žalbe (OŽ) koji uspostavljaju i njime upravljaju TIU-i (za komponente 1 i 2) i PIU KS (za komponentu 3), i (ii) Centralni odbor za žalbe (COŽ) koji uspostavlja i njime upravlja PMU, zajednički nazvanih mehanizmom za žalbe Projekta (MŽ).

COŽ će se uspostaviti odmah nakon procjene Projekta, kako bi se upravljalo i na odgovarajući način odgovorilo na prigovore tokom različitih faza, dok će OŽ biti uspostavljeni prije početka projektnih aktivnosti u predmetnim kantonima.

Da bi osigurali pristup MŽ-u, potencijalni korisnici, zajednice i druge zainteresirane strane mogu podnijeti žalbe na način kako je ispod navedeno. MŽ će omogućiti zainteresiranim stranama da kontinuirano dobivaju povratne informacije o projektnim aktivnostima, kao i da dobiju rješenja njihovih pojedinačnih žalbi tokom implementacije projekta. Prema tome, MŽ će služiti i kao informativni centar na nivou projekta i kao mehanizam za žalbe, dostupan onima koji su pogođeni implementacijom svih projektnih komponenti, a bit će primjenjiv na sve projektne aktivnosti i relevantan za sve lokalne zajednice zahvaćene projektnim aktivnostima.

MRŽ će biti odgovoran za primanje i odgovaranje na žalbe i komentare sljedeće četiri grupe:

- Fizičko/pravno lice na koje Projekat direktno utječe, potencijalni korisnici Projekta,
- Fizičko/pravno lice na koje Projekat direktno utječe sticanjem zemljišta i preseljenjem,
- Akteri - osobe koje su zainteresirane za Projekat,
- Stanovnici/zajednice koje zanimaju i/ili su zahvaćeni projektnim aktivnostima.

Pored MŽ, pravni lijekovi prema nacionalnom zakonodavstvu (sudovi, inspekcije, upravni organi vlasti, itd.) ostaju dostupni.

Međutim, mehanizam za žalbe za projektne radnike koji se zahtijeva prema ESS 2 osigurat će se odvojeno, uz detalje koji se navode u Proceduri za upravljanja radnom snagom.

Iako su projektni rizici od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja (SIZ) / seksualnog uznemiravanja (SU) procijenjeni kao niski (zbog (i) očekivanog lokalnog zapošljavanja i (ii) očekivanog malog broja radnika na gradilištima) MŽ će, radi predostrožnosti, moći prepoznati žalbe SIZ/SU. Takvim će žalbama zasebno upravljati obučeni stručnjak, ali će se koristiti isti procesni lanac vrijednosti i vremenski okviri opisani u nastavku (poglavlje 6.2. Vođenje postupka žalbi). Osigurat će se potrebna obuka za imenovanog člana osoblja koji će se baviti takvim žalbama.

PMU, TIU-i i PIU odgovorni su za uspostavljanje funkcionalnog MŽ i informiranje zainteresiranih strana o ulozi i funkciji MŽ, kontakt osobama i postupcima za podnošenje pritužbe u zahvaćenim područjima. Informacije o MŽ bit će dostupne:

- na web stranicama PMU i kantonalnih vlada;
- kroz kampanje na društvenim mrežama;
- kroz letak o MŽ procesu.

10.1 Podnošenje žalbi

Efikasno vođenje mehanizma za žalbe oslanja se na skup osnovnih principa osmišljenih da promoviraju pravednost postupka i njegovih ishoda. Procedura za žalbe je osmišljena tako da podnosiocu žalbe bude dostupna, efikasna, jednostavna, razumljiva i bez troškova. Svaka žalba može se podnijeti MŽ lično ili telefonom ili u

pisanoj formi popunjavanjem obrasca za žalbe bilo online, e-poštom, poštom, faksom ili ličnom dostavom na adrese koji će se odrediti. Žalba može biti i anonimna. Detalji o pristupnim tačkama/kanalima objavit će se i bit će dio kampanje podizanja svijesti. Primjer obrasca za žalbu nalazi se u **Prilogu 2** ovog RPF-a.

10.2 Vođenje postupka žalbi

Žalbe će se primati i rješavati na prvom nivou – OŽ. Svaka žalba treba da slijedi sljedeće obavezne korake: primanje, procjena i dodjeljivanje, potvrđivanje, istraga, odgovaranje, praćenje i zatvaranje.

Nakon što se žalba evidentira, MŽ će izvršiti brzu procjenu kako bi provjerio prirodu žalbe i utvrdio njenu ozbiljnost. U roku od 3 dana od evidentiranja, potvrdit će da je slučaj registriran i pružiti podnosiocu žalbe osnovne informacije o sljedećem koraku. Zatim će istražiti, pokušavajući razumjeti problem iz perspektive podnosioca žalbe i shvatiti koju radnju on zahtijeva. MŽ će istražiti činjenice i okolnosti i formulirati odgovor. Konačni odgovor će se donijeti i obavijestiti podnosioca žalbe o konačnoj odluci najkasnije 15 dana nakon evidentiranja žalbe. Žalba se zatvara nakon što je potvrđena provedba odluke. Čak i kada sporazum nije postignut ili je žalba odbijena, rezultati će biti dokumentirani, radnje i naponi uloženi u odluku.

U slučaju anonimne žalbe, nakon potvrde žalbe u roku od 3 dana od prijave, MŽ će istražiti žalbu i u roku od 15 dana od evidentiranja žalbe, donijeti konačnu odluku koja će biti objavljena na web stranicama kantonalnih vlada.

MŽ vodi dnevnik žalbi, koji uključuje žalbe primljene kroz sve prijemne kanale, i koji sadrži sve potrebne elemente za razvrstavanje žalbi prema spolu podnosioca, kao i prema vrsti žalbe. Važno je napomenuti da su lični podaci svakog podnosioca žalbe zaštićeni po Zakonu o zaštiti ličnih podataka. Svaka žalba će se evidentirati u registru sa najmanje sljedećim informacijama:

- opis žalbe,
- datum potvrde prijema vraćen podnosiocu žalbe,
- opis poduzetih radnji (istraga, korektivne mjere),
- datum rješavanja / pružanja povratnih informacija podnosiocu žalbe,
- provjera provedbe, i
- zatvaranje.

U slučaju da se žalba ne može riješiti na način koji zadovoljava žalitelja, on/ona ima pravo na prigovor. U takvim će slučajevima odluku o žalbi pregledati drugi nivo za žalbe - COŽ. Odbor će potvrditi prijem žalbe u roku od 3 dana i donijeti konačnu odluku u roku od 5 dana od prijema žalbe. Odluka odbora sadržavat će detaljno objašnjenje postupka rješavanja žalbe, kao i objašnjenje konačne odluke i smjernice kako postupiti ako ishod još uvijek nije zadovoljavajući za žalitelja.

Ako se žalba ni na drugom nivou nije mogla riješiti sporazumno, žalitelj može pribjeći formalnim sudskim procedurama, koji su dostupni u okviru zakonskog okvira FBiH. Prijavlivanje žalbe MŽ-u ne isključuje niti sprječava traženje rješenja od službenog tijela, sudskog ili drugog tijela u bilo koje vrijeme (uključujući tokom postupka za žalbe) predviđenog pravnim okvirom FBiH.

10.3 Izvještavanje o žalbama i povratne informacije korisnicima

Uloga MŽ, pored rješavanja žalbi, bit će i vođenje i čuvanje primljenih komentara/žalbi i vođenje Centralnog dnevnika žalbi kojim upravlja PMU. Kako bi se omogućilo potpuno poznavanje ovog alata i njegovih rezultata, kvartalne informacija o MŽ bit će dostupne na web stranicama PMU i kantonalnih vlada. Informacije će biti razvrstane prema spolu, vrsti žalbi, te redovno ažurirane.

10.4 Dnevnik žalbi

PMU će voditi dnevnik žalbi kako bi osigurao da svaka žalba ima svoj referentni broj i da se na odgovarajući način prati, a evidentirane radnje završe. Prilikom prijema povratnih informacija, uključujući žalbe, definira se sljedeće:

- Vrsta,
- Kategorija,
- Rok za rješavanje žalbe i

- Dogovoreni akcioni plan.

Dnevnik treba sadržavati sljedeće informacije:

- Ime žalitelja, mjesto i detalji žalbe,
- Datum podnošenja,
- Datum učitavanja žalbe u bazu podataka Projekta,
- Detalji predložene korektivne radnje,
- Datum kada je predložena korektivna radnja upućena žalitelju (ako je prikladno),
- Datum kada je žalba zatvorena,
- Datum slanja odgovora žalitelju.

10.5 Kanali za prijem žalbi

Svaka žalba može se podnijeti MŽ popunjavanjem obrasca za žalbu u štampanoj verziji ili online, ili u bilo kojem drugom formatu po izboru žalitelja. Primjer obrasca za žalbu je dat u **Prilogu 2**.

Svaka vrsta žalbe može se podnijeti poštom, faksom, telefonom, e-poštom ili lično koristeći ispod navedene detalje o pristupu:

Na pažnju: PMU, Mehanizam za žalbe
Adresa: Hamdije Čemerlića br. 2, 71000 Sarajevo
Tel: +387 33 726-700; Fax: +387 33 726-747
E-mail: fmoit@fmoit.gov.ba
<https://www.fmoit.gov.ba>

Ova će se adresa koristiti dok se ne uspostave gore navedeni MŽ. Pristupi detaljima svakog OŽ-a bit će poznati i distribuirani u kasnijim fazama. Informacije o tim detaljima bit će dio strategije uključivanja i bit će objavljene u skladu s procedurom objavljivanja informacija kako je predviđeno u ovom SEP-u.

10.6 Praćenje i izvještavanje o žalbama

OŽ će biti odgovoran za:

- Prikupljanje, rezimiranje i analizu žalbi, u ulozi lokalnom prijemnog kanala, po pitanju broja, suštine i statusa žalbi i njihovo učitavanje u bazu podataka MŽ;
- Praćenje otvorenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje;
- Priprema kvartalnih izvještaja o MŽ.
- Redovno izvještavanje COŽ-u.

COŽ će biti odgovoran za:

- Održavanje Centralnog dnevnika žalbi;
- Upravljanje žalbama koje nisu riješene na zadovoljavajući način na nivou OŽ-a;
- Objavljivanje tromjesečnih izvještaja o MŽ-u na nivou projekta, na temelju primljenih izvještaja od OŽ-a.

Polugodišnji izvještaji o praćenju napretka dostavljaju se Svjetskoj banci putem PMU, koji će uključiti segment vezan za MŽ i dati ažurirane informacije o sljedećem:

- Status implementacije MŽ (procedure, obuka, kampanje za podizanje svijesti javnosti, budžetiranje, itd.);
- Kvalitativni podaci o broju primljenih žalbi (prijave, prijedlozi, prigovori, zahtjevi, pozitivne povratne informacije) i broju riješenih žalbi;
- Kvantitativni podaci o vrsti žalbi i odgovora, pruženim pitanjima i žalbama koje ostaju neriješene;
- Nivo zadovoljstva poduzetim mjerama (odgovorom);
- Sve poduzete korektivne mjere.

10.7 WB Grievance Redress System

Zajednice i pojedinci koji smatraju da na njih negativno utiče Projekat koji podržava SB mogu podnijeti žalbe postojećim mehanizmima za žalbe na nivou Projekta ili Službi za pritužbe SB. Služba za pritužbe osigurava da se primljene pritužbe odmah pregledaju kako bi se riješili razlozi za zabrinutost povezani s Projektom. Zajednice i pojedinci zahvaćeni Projektom mogu podnijeti pritužbu neovisnom Inspekcijskom panelu SB koji utvrđuje da li je šteta nastala ili bi mogla nastati kao posljedica nepridržavanja politika i procedura SB. Pritužbe se mogu podnijeti u bilo koje vrijeme nakon direktnog iznošenja razloga za zabrinutost SB, a uprava banke je dobila priliku da odgovori.

Za informacije o načinu podnošenja pritužbi korporativnoj Službi za pritužbe SB, pogledati web stranicu: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>.

Informacije o načinu podnošenja pritužbi Inspekcijskom panelu SB pogledati na stranici: www.inspectionpanel.org.

11 IMPLEMENTACIJA RP-ova

11.1 Odgovornosti vezane za implementaciju

Osiguravanje adekvatne realizacije cijelog procesa izrade i implementacije RP-a u skladu sa zahtjevima iz ovog RPF-a bit će odgovornost TIU-a/PIU.

TIU-i/PIU će imenovati službenika za vezu sa Općinama i drugim uključenim organima, koji će biti odgovaran za komunikaciju sa svim uključenim stranama i objavljivanje informacija istima.

RP-ovi će biti pripremljeni, odobreni od strane SB i provest će se javne konsultacije prije pokretanja bilo kakvih aktivnosti sticanja zemljišta.

Posebne zadatke u vezi s izradom i implementacijom RP-ova dijelit će TIU-i/PIU, općinski organi uprave i drugi uključeni organi, u skladu sa Tabelom 3 u nastavku.

Tabela 3.: Organizacijske odgovornosti i aranžmani

Zadatak	Odgovorna strana
Izrada RP-ova	
Osiguravanje izrade RP-ova uključujući popis i socioekonomske ankete	TIU-i/PIU
Razvoj svijesti općina o zahtjevima iz RPF-a i RP-ova	TIU-i/PIU
Odobranje RP-a	SB
Objavljivanje informacija i konsultacije	
Objavljivanje informacija i dokumenata svim osobama zahvaćenim projektom i zajednicama, kao i organiziranje javnih sastanaka	TIU-i/PIU u saradnji sa uključenim Općinama
Vođenje evidencija o aktivnostima konsultacija	TIU-i/PIU
Proces sticanja zemljišta	
Direktna komunikacija sa vlasnicima i posjednicima i posjete istima	TIU-i/PIU i uključene Općine kao organi za eksproprijaciju
Pregovori i aktivnosti eksproprijacije, prije početka građenja	TIU-i/PIU i uključene Općine
Pružanje pomoći ranjivim osobama / domaćinstvima	TIU-i/PIU u saradnji sa općinskim službama nadležnim za socijalnu zaštitu, raseljene osobe i izbjeglice
Isplata / obezbjeđenje paketa naknade	Općine
Praćenje i izvještavanje	
Praćenje i izvještavanje SB-u o sticanju zemljišta	PMU
Praćenje i izvještavanje o privremenom zauzimanju zemljišta provedenom nakon početka građenja	Ugovarač
Izrada Revizije završetka na kraju procesa sticanja zemljišta	Nezavisno treće lice ugovoreno od strane TIU-a/PIU
Zaprimanje i upravljanje žalbama	
Obrada i upravljanje žalbama	TIU-i/PIU
Zaprimanje žalbi i potvrda prijema žalbi	TIU-i/PIU
Vođenje integriranog registra žalbi	TIU-i/PIU

11.2 Troškovi

Troškove procesa sticanja zemljišta i preseljenja snosi korisnik eksproprijacije (BoE), tj. Općine i oni neće biti pokriveni Projektom. Detaljne procjene troškova bit će navedene u RP-ovima.

11.3 Praćenje i izvještavanje

Praćenje procesa sticanja zemljišta i preseljenja provodit će TIU-i/PIU radi:

- utvrđivanja jesu li aktivnosti u toku u skladu sa rasporedom i poštuju li se rokovi;
- osiguravanja ponovne uspostave ili poboljšanja životnih standarda SZP-ova;
- procjene dostatnosti naknade / rehabilitacijskih mjera;
- utvrđivanja svih potencijalnih problema; i

- utvrđivanja metoda ublažavanje svih utvrđenih problema.

TIU-i/PIU će održavati bazu o sticanju zemljišta sa podacima o porodicama/privrednim subjektima čije nekretnine su zahvaćene (uključujući one koji nisu vlasnici). Podaci/informacije će se periodično ažurirati radi praćenja napretka porodica i privrednih subjekata.

Indikatori koji će se koristiti za praćenje naročito će uključivati sljedeće:

- Ukupnu potrošnju na sticanje zemljišta i naknade,
- Broj osoba zahvaćenim projektom po kategorijama,
- Broj identificiranih objekata (stambeni, poslovni i pomoćni) za eksproprijaciju,
- Broj privatnih zemljišnih parcela za koje je izvođač utvrdio da je potrebno da budu privremeno zauzete u toku građevinskih radova (vrsta zemljišne parcele, iznos isplaćene naknade, trajanje zauzimanja zemljišta),
- Broj javnih sastanaka i konsultacija sa zahvaćenim osobama,
- Broj i procent sklopljenih potpisanih nagodbi,
- Broj osoba koje traže posebnu pomoć i vrste blagovremeno pružene pomoći ranjivim pojedincima/domaćinstvima,
- Broj osoba koje su primile naknadu u periodu razvrstan po vrsti naknade i po razredima iznosa,
- Broj i vrsta žalbi u vezi sa sticanjem zemljišta (broj žalbi, broj i procent riješenih žalbi u utvrđenim rokovima, broj i procent osoba zadovoljnih sa ishodom, npr. odgovorom na njihovu žalbu/komentar, razvrstan po spolu) i broj sudskih predmeta vezanih za sticanje zemljišta,
- Broj uspješnih selidbi domaćinstava (nova lokacija, nivo dohotka),
- Broj uspješnih selidbi privrednih subjekata (nova lokacija, nivo dobiti, broj zaposlenika),
- Broj ponovo uspješno uspostavljenih poljoprivrednih djelatnosti nakon sticanja zemljišta ili ograničavanja pristupa kao rezultat Projekta (nivo dohotka).

PMU će pripremati i dostavljati SB-u godišnje Izvještaje o napretku Projekta uključujući ostvareni napredak u implementaciji RP-ova na temelju izvještaja koje će mu dostavljati TIU-i/PIU.

Osim toga, TIU-i/PIU će olakšati izradu Revizije završetka na kraju procesa sticanja zemljišta od strane nezavisnog stručnjaka.

PRILOG 1**Minimalni elementi Plana preseljenja**

Tabele u nastavku izrađene su na osnovu zahtjeva utvrđenih u Okviru SB-a, naročito u *ESS5—Prilog 1. Instrumenti prisilnog preseljenja*.

Opći zahtjevi za Plan preseljenja

ELEMENT	OBJAŠNJENJE
Opis projekta	Opći opis projekta i utvrđivanje projektnog područja
Potencijalni uticaji	<p>Utvrđivanje:</p> <ol style="list-style-type: none"> projektnih komponenti ili aktivnosti koje dovode do raseljavanja, uz objašnjavanje razloga zbog kojih se odabrano zemljište mora steći za korištenje u okviru vremenskog okvira projekta; područje uticaja tih komponenti ili aktivnosti; opseg i obim sticanja zemljišta i uticaja na objekte i drugu dugotrajnu imovinu; sva ograničenja korištenja ili pristupa zemljištu ili prirodnim resursima nametnuta od strane projekta; razmatrane alternative radi izbjegavanja ili minimiziranja raseljavanja i razlozi zbog kojih su odbačene; i uspostavljeni mehanizmi za minimiziranje raseljavanja, u mjeri u kojoj je to moguće, u toku implementacije projekta.
Ciljevi	Glavni ciljevi programa preseljenja.
Popisno ispitivanje i polazne socioekonomske studije	<p>Nalazi popisa na nivou domaćinstava kojim su utvrđene i pobrojane zahvaćene osobe, i, uz sudjelovanje zahvaćenih osoba, premjer zemljišta, objekata i druge dugotrajne imovine koja će biti zahvaćena.</p> <p>Popisno ispitivanje također služi drugim bitnim funkcijama:</p> <ol style="list-style-type: none"> utvrđivanju funkcija raseljenih domaćinstava, uključujući opis proizvodnih sistema, radne snage i organizacije domaćinstava; kao i polaznih informacija o egzistencijama (uključujući, prema potrebi, nivoe proizvodnje i dohodak koji proizilazi iz kako formalnih, tako i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životnim standardima (uključujući zdravstveni status) raseljenog stanovništva; informacijama o ugroženim grupama ili osobama za koje će se možda morati predvidjeti posebne odredbe; utvrđivanju javne infrastrukture, nekretnina ili usluga ili infrastrukture, nekretnina ili usluga zajednice koje bi mogle biti zahvaćene; obezbjeđivanju osnove za dizajniranje programa preseljenja i izradu budžeta za njega; u vezi s utvrđivanjem graničnog datuma, obezbjeđivanju osnove za isključivanje osoba koje nemaju pravo iz naknada i pomoći za preseljenje; utvrđivanju polaznih uslova u svrhu praćenja i evaluacije. <p>Ako se smatraju relevantnim, mogle bi biti potrebne dodatne studije o sljedećim temama:</p> <ol style="list-style-type: none"> sistemu zaštite posjeda i prijenosa zemljišta, uključujući popis prirodnih resursa u zajedničkom vlasništvu koji su izvor egzistencije i izdržavanja ljudi, sisteme plodouživanja koji nisu zasnovani na pravu vlasništva (uključujući ribarenje, ispašu ili korištenje šumskih područja) i koji su uređeni lokalnim priznatim mehanizmima za dodjelu zemljišta i sve pitanja koja se javljaju uslijed različitih sistema zaštite posjeda u projektnom području; obrascu društvene interakcije u zahvaćenim zajednicama, uključujući društvene mreže i sisteme socijalne podrške i način na koji će projekt uticati na njih; socijalnim i kulturnim karakteristikama raseljenih zajednica, uključujući opis formalnih i neformalnih institucija (npr. organizacije zajednice, obredne grupe, nevladine organizacije (NVO-i)) koje bi mogle biti relevantne za strategiju konsultacija i za dizajniranje i implementaciju aktivnosti preseljenja.
Pravni okvir	<p>Nalazi analize pravnog okvira koja obuhvata:</p> <ol style="list-style-type: none"> opseg ovlasti prisilnog sticanja i nametanja ograničenja korištenja zemljišta i narav naknade povezane s tim, u smislu kako metodologije vrednovanja, tako i vremena isplate; važeći pravni i upravni postupak, uključujući opis lijekova koji su dostupni raseljenim osobama u sudskom postupku i uobičajeni vremenski okvir za taj postupak, kao i sve raspoložive mehanizme za pravnu zaštitu u slučaju pritužbi koji bi mogli biti relevantni za projekt; zakoni i propisi koji se odnose na organe nadležne za realizaciju aktivnosti preseljenja; razlike, ako postoje, između lokalnih zakona i praksi koje obuhvataju prisilno sticanje, nametanje ograničenja korištenja zemljišta i obezbjeđivanje mjera preseljenja i ESS5, kao i mehanizme za premošćivanje tih razlika.
Institucionalni okvir	<p>Nalazi analize institucionalnog okvira koja obuhvata:</p> <ol style="list-style-type: none"> utvrđivanje organa nadležnih za aktivnosti preseljenja i NVO-i/OCD-ovi koji bi mogli imati ulogu u implementaciji projekta, uključujući pružanje podrške raseljenim osobama; procjenu institucionalnog kapaciteta tih organa i NVO-a/OCD-ova; sve predložene korake za poboljšanje institucionalnog kapaciteta organa i NVO-a/OCD-ova nadležnih za realizaciju preseljenja.

ELEMENT	OBJAŠNENJE
Prihvatljivost	Definicija raseljenih osoba i kriterija za utvrđivanje njihove prihvatljivosti za naknadu i drugu pomoć za preseljenje, uključujući relevantne granične datume.
Vrednovanje gubitaka i naknada za gubitke	Metodologija koja se koristi u vrednovanju gubitaka radi utvrđivanja njihovog troška zamjene; i opis predloženih vrsta i nivoa naknade za zemljište, prirodne resurse i drugu imovinu u skladu sa lokalnim zakonom i onih dopunskih mjera koje su neophodne za postizanje troška zamjene za njih.
Sudjelovanje zajednice	Sudjelovanje raseljenih osoba (uključujući zajednice domaćine, ako je relevantno): <ul style="list-style-type: none"> a) opis strategije za konsultacije sa raseljenim osobama i njihovo sudjelovanje u dizajnu i implementaciji aktivnosti preseljenja; b) sažetak izraženih stavova i načina na koji su ti stavovi uvaženi prilikom izrade plana preseljenja; c) pregled alternativa za preseljenje i izbora napravljenih od strane raseljenih osoba u vezi s opcijama koje im stoje na raspolaganju; d) institucionalizirani aranžmani putem kojih raseljene osobe mogu priopćavati svoje bojazni tijelima za projekt za vrijeme cijelog trajanja planiranja i implementacije, kao i mjere za osiguravanje da su takve ugrožene grupe kao što su autohtoni narodi, etničke manjine, osobe bez zemljišta i žene adekvatno zastupljene.
Raspored implementacije	Raspored implementacije kojim se predviđaju očekivani datumi raseljavanja, kao i procijenjeni datumi početka i završetka svih aktivnosti iz plana preseljenja. U rasporedu treba biti navedeno kako su aktivnosti preseljenja povezane s implementacijom cjelokupnog projekta.
Troškovi i budžet	Tabele u kojima se prikazuju kategorizirane procjene troškova za sve aktivnosti preseljenja, uključujući naknade za inflaciju, rast broja stanovnika i druge nepredviđene situacije; rasporedi rashoda; izvori sredstava; i aranžmani za blagovremeni tok sredstava, kao i financiranje za preseljenje, ako postoji, u područjima van nadležnosti provedbenih agencija.
Mehanizam za pravnu zaštitu u slučaju pritužbi	Plan u kojem se opisuje pristupačan i dostupan postupak rješavanja uz pomoć trećeg lica sporova koji proizlaze iz raseljavanja ili preseljenja; takvim mehanizmom za pritužbe treba se uzeti u obzir raspoloživost sudskih pravnih sredstava i mehanizama zajednice i tradicionalnih mehanizama za rješavanje sporova.
Praćenje i evaluacija	Aranžmani za praćenje aktivnosti raseljavanja i preseljenja od strane provedbene agencije, dopunjeni monitorima – trećim licima koje Banka smatra prikladnim, sa ciljem osiguravanja potpunih i objektivnih informacija; indikatori za praćenje učinka za mjerenje inputa, outputa i ishoda aktivnosti preseljenja; sudjelovanje raseljenih osoba u procesu praćenja; evaluacija rezultata za razumno razdoblje nakon završetka svih aktivnosti preseljenja; korištenje rezultata praćenja preseljenja radi usmjeravanja naknadne implementacije.
Aranžmani za prilagodljivo upravljanje	Plan treba uključivati odredbe za prilagodavanje implementacije preseljenja kao odgovor na neočekivane promjene projektnih uslova ili neočekivane prepreke za ostvarivanje zadovoljavajućih ishoda preseljenja.

Dodatni zahtjevi za planiranje u slučajevima kada preseljenje uključuje fizičko raseljavanje

Kada okolnosti projekta iziskuju fizičko preseljenje stanovnika (ili privrednih subjekata), planovi preseljenja zahtijevaju dodatne informacije i elemente planiranja, kako slijedi:

ELEMENT	OBJAŠNENJE
Prijelazna pomoć	U planu se opisuje pomoć koja se pruža za selidbu članova domaćinstava i njihove imovine (ili poslovne opreme i inventara). U planu se opisuje sva dodatna pomoć koja se pruža domaćinstvima koja biraju novčanu naknadu i osiguravanje njihovog sopstvenog zamjenskog smještaja, uključujući izgradnju novog smještaja. Ako planirane lokacije za premještanje (prebivališta ili privrednih subjekata) nisu spremne za useljenje u vrijeme fizičkog raseljavanja, u planu se utvrđuje prijelazna naknada koja je dovoljna za pokrivanje privremenih troškova zakupnine i drugih troškova dok useljenje ne bude dostupno.
Odabir lokacije, priprema lokacije i selidba	Kada se planirane lokacije za premještanje trebaju pripremiti, u planu preseljenja opisuju se razmatrane alternativne lokacije za premještanje i objašnjavaju se odabrane lokacije, uključujući: <ul style="list-style-type: none"> a) institucionalne i tehničke aranžmane za utvrđivanje i pripremu lokacija za premještanje, bilo ruralnih ili urbanih, za koje je kombinacija proizvodnog potencijala, lokacijskih prednosti i drugih faktora bolja ili je barem uporediva sa prednostima starih lokacija, sa procjenom neophodnog vremena za sticanje i prijenos zemljišta i sporednih resursa; b) utvrđivanje i razmatranje mogućnosti za poboljšanje lokalnih životnih standarda dopunskim ulaganjem (ili kroz uspostavu aranžmana za podjelu koristi od projekta) u infrastrukturu, objekte ili usluge; c) sve neophodne mjere za sprečavanje špekulacija zemljištem ili priliva neprihvatljivih osoba na odabrane lokacije; d) postupak za fizičko preseljenje u okviru projekta, uključujući rasporede za pripremu lokacije i prijenos; i e) pravne aranžmane za legalizaciju posjeda i prijenos prava vlasništva na one koji su preseljeni, uključujući obezbjeđivanje zaštite posjeda za one kojima su ranije nedostajala puna zakonska prava na zemljištu ili objektima.

ELEMENT	OBJAŠNENJE
Stambene, infrastrukturne i socijalne usluge	Planovi za obezbjeđivanje (ili za financiranje obezbjeđivanja od strane lokalne zajednice) smještaja, infrastrukture (npr. vodosnabdijevanje, spojne ceste) i socijalnih usluga (npr. škole, zdravstvene usluge); planovi za održavanje ili obezbjeđivanje uporedivog nivoa usluga koje imaju stanovnici domaćini; svi neophodni projekti razvoja lokacija, tehnički i arhitektonski projekti za te objekte.
Zaštita i upravljanje okolišem	Opis granica planiranih lokacija za premještanje; kao i procjena uticaja na okoliš predloženog preseljenja i mjere za ublažavanje i upravljanje tim uticajima (koordinirana prema potrebi sa okolišnom procjenom glavnog ulaganja koje iziskuje preseljenje).
Konsultacije o aranžmanima za selidbu	U planu se opisuju metode konsultacija sa fizički raseljenim osobama o njihovim preferencijama u vezi sa alternativama za premještanje koje su im dostupne, uključujući, prema potrebi, izbore vezane za oblike naknade i prijelaznu pomoć, za premještanje kao pojedinačnih domaćinstava porodica ili sa postojećim zajednicama ili srodničkim grupama, za održavanje postojećih obrazaca organiziranja grupe, kao i za premještanje ili zadržavanje pristupa kulturnim dobrima (npr. vjerski objekti, centri hodočašća, groblja).
Integracija sa zajednicama domaćinima	Mjere ublažavanja uticaja planiranih lokacija za premještanje na sve zajednice domaćine, uključujući: <ul style="list-style-type: none"> (a) konsultacije sa zajednicama domaćinima i jedinicama lokalne samouprave; (b) aranžmane za brzo izvršenje svih plaćanja koja se trebaju izvršiti domaćinima za zemljište ili drugu obezbijeđenu imovinu za podršku planiranim lokacijama za premještanje; (c) aranžmane za utvrđivanje i rješavanje svih sukoba do kojih može doći između onih koji su preseljeni i zajednica domaćina; i (d) sve neophodne mjere za proširenje usluga (npr. usluga obrazovanja, vodosnabdijevanja, zdravstvene zaštite i proizvodnje) u zajednicama domaćinima kako bi zadovoljile povećane zahtjeve prema njima ili kako bi se učinile barem uporedivim sa uslugama dostupnim na planiranim lokacijama za premještanje.

Dodatni zahtjevi za planiranje u slučajevima kada preseljenje uključuje ekonomsko raseljavanje

Ako bi sticanje zemljišta ili ograničenja korištenja ili pristupa zemljištu ili prirodnim resursima mogli uzrokovati značajno ekonomsko raseljavanje, aranžmani za obezbjeđivanje raseljenim osobama dovoljno mogućnosti za poboljšanje ili barem ponovnu uspostavu njihovih egzistencija također se ugrađuju u plan preseljenja ili u zasebni plan poboljšanja egzistencija. Oni uključuju:

ELEMENT	OBJAŠNENJE
Direktna zamjena zemljišta	Kada je riječ o osobama sa poljoprivrednim egzistencijama, planom preseljenja predviđa se opcija za dobivanje zamjenskog zemljišta ekvivalentne proizvodne vrijednosti ili se dokazuje da dostatno zemljište ekvivalentne vrijednosti nije dostupno. U slučajevima kada je zamjensko zemljište raspoloživo, u planu se opisuju metode i rokovi za njegovu dodjelu raseljenim osobama.
Gubitak pristupa zemljištu ili resursima	Kada je riječ o osobama čija egzistencija je pogođena gubitkom zemljišta ili korištenja ili pristupa resursima, uključujući resurse u zajedničkom vlasništvu, u planu preseljenja opisuju se sredstva za pribavljanje zamjena (supstituta) ili alternativnih resursa ili se na drugi način predviđa podrška za alternativne egzistencije.
Podrška za alternativne egzistencije	Kada je riječ o svim drugim kategorijama ekonomski raseljenih osoba, u planu preseljenja opisuju se izvodljivi aranžmani za dobivanje zaposlenja ili za pokretanje djelatnosti, uključujući pružanje odgovarajuće dopunske pomoći uključujući obuke za sticanje vještina, kredit, dozvole ili odobrenja ili specijaliziranu opremu. Kako je zajamčeno, u okviru planiranja egzistencije posebna pomoć se pruža ženama, manjinama ili ugroženim grupama koje mogu biti u nepovoljnom položaju u osiguravanju alternativnih egzistencija.
Uzimanje u obzir mogućnosti ekonomskog razvoja	U planu preseljenja se utvrđuju i procjenjuju sve izvodljive mogućnosti za poticanje poboljšanih egzistencija kao rezultata procesa preseljenja. To bi moglo uključivati, na primjer, aranžmane za preferencijalno zapošljavanje na projektu, podršku razvoju specijaliziranih proizvoda ili tržišta, aranžmane preferencijalnog komercijalnog zoniranja i trgovanja ili druge mjere. U slučajevima kada je to relevantno, u okviru plana se također treba procijeniti izvodljivost izgleda za financijske raspodjele zajednicama ili direktno raseljenim osoba, kroz uspostavu aranžmana za podjelu koristi zasnovanih na projektu.
Prijelazna podrška	Planom preseljenja predviđa se prijelazna pomoć osobama čije egzistencije će biti poremećene. To može uključivati plaćanje za izgubljene usjeve i izgubljene prirodne resurse, plaćanje izgubljene dobiti privrednim subjektima ili plaćanje izgubljenih plaća zaposlenicima pogođenim premještanjem djelatnosti. Planom se predviđa da se prijelazna podrška nastavlja za vrijeme trajanja prijelaznog razdoblja.

PRILOG 2**Obrazac za provjeru preseljenja**

Ovaj izvještaj za provjeru sadržavat će obrazac za provjeru, dokaze o vlasništvu i slike iz provedene terenske ankete.

Naziv pod-projekta:

Lokacija:

Vrsta aktivnosti i paket nabavke kako je dodijeljeno Planom nabavke:

Priroda projekta:

Veličina / opseg:

Agencija za implementaciju projekta:

Opis projektne okoline::

Provjera indikatora koji se odnose na sticanje zemljišta, imovine i pristup resursima		DA	NE
	Vrsta aktivnosti - Hoće li / ima li potprojekat:		
1	Zahtijevati da se zemljište (privatno) pribavi (privremeno ili trajno) za njegov razvoj?		
2	Stečeno zemljište u očekivanju Projekta?		
3	Koristiti zemljište koje je trenutno zauzeto ili se redovno koristi u proizvodne svrhe (npr. vrtlarstvo, poljoprivreda, pašnjaci, lokacije za ribolov, šume)?		
4	Fizički raseliti pojedince, porodice ili poslovne djelatnosti?		
5	Rezultirati privremenim ili trajnim gubitkom usjeva, voćaka ili infrastrukture domaćinstava?		
6	Rezultirati prisilnim ograničenjem pristupa ljudi legalno određenim parkovima i zaštićenim područjima?		
7	Rezultat gubitkom izvora egzistencije?		
8	Imati negativan utjecaj na bilo koje ranjive pojedince ili grupe?		
9	Imati negativan utjecaj na neformalne trgovine pored puta, trgovce ili bilo koju nomadsku vrstu komercijalne djelatnosti?		
10	Utjecaj na zdravlje i sigurnost zajednice?		
11	Utjecaj na interno raseljene osobe ili izbjeglice?		
12	Ometati pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju?		

Ako je označen bilo koji odgovor od 1 do 9 sa DA, ESS 5 će biti relevantan i pripremit će se specifični instrumenti u skladu s ovim RPF-om.

Ako je označen bilo koji odgovor od 10 do 13 sa DA, razmjerne mjere ublažavanja izrađuju se putem ESMP-a za određenu lokaciju.

POTVRDA

Ovim potvrđujemo da smo temeljito ispitali sve potencijalne štetne utjecaje ovog potprojekta. Koliko nam je poznato, potprojekt ne izbjegava sve negativne socijalne utjecaje.

za TIU/PIU

Stručnjak za socijalna pitanja

PRILOG 3**Primjer obrasca za žalbe**

Referentni broj:	
Puno ime i prezime (neobavezno)	
Kontakt informacije (neobavezno) <i>Molimo označite na koji način želite da budete kontaktirani (putem pošte, telefona, elektronske pošte)</i>	☐ Putem pošte: Molimo navesti adresu za dostavu pošte: _____ _____ ☐ Putem telefona: _____ ☐ Putem elektronske pošte: _____ ☐ Putem web stranice
Preferirani jezik komunikacije	☐ bosanski / hrvatski / srpski ☐ engleski ☐ drugo _____
Opis incidenta za žalbu	Šta se je desilo? Gdje se je to desilo? Kome se je to desilo? Šta je rezultat problema?
Datum incidenta / žalbe	
	☐ Incident/žalba koji su se desili jednom (datum _____) ☐ Desili su se više od jednog puta (koliko puta? _____) ☐ Tekući (problem koji trenutno postoji)
Šta biste željeli da se dogodi?	

Potpis: _____

Datum: _____

Molimo vratiti ovaj obrazac:

Na pažnju: PMU, Mehanizam za žalbe
 Adresa: Hamdije Čemerlića br. 2, 71000 Sarajevo
 Tel: +387 33 726-700
 Fax: +387 33 726-747
 E-mail: fmoit@fmoit.gov.ba
<https://www.fmoit.gov.ba>

PRILOG 4

Zapisnik sa javnih konsultacija

Dodati nakon javnih konsultacija